

UNIVERZITA KARLOVA V PRAZE

FAKULTA SOCIÁLNÍCH VĚD

Institut mezinárodních studií

Bakalářská práce

2016

Iveta Pořická

UNIVERZITA KARLOVA V PRAZE

FAKULTA SOCIÁLNÍCH VĚD

Institut mezinárodních studií

Iveta Pořická

**Vývoj lotyšsko-ruských vztahů v letech
1991–2010 v kontextu integrace Lotyšska do
EU a NATO**

Bakalářská práce

Praha 2016

Autor práce: **Iveta Pořická**

Vedoucí práce: **doc. PhDr. Luboš Švec, CSc.**

Rok obhajoby: **2016**

Bibliografický záznam

POŘICKÁ, Iveta. *Vývoj lotyšsko-ruských vztahů v letech 1991–2010 v kontextu integrace Lotyšska do EU a NATO*. Praha, 2016. 43 s. Bakalářská práce (Bc.) Univerzita Karlova, Fakulta sociálních věd, Institut mezinárodních studií. Katedra ruských a východoevropských studií. Vedoucí diplomové práce doc. PhDr. Luboš Švec, CSc.

Abstrakt

Tato práce pojednává o vývoji vztahů Lotyšské republiky s Ruskou federací v letech 1991–2010 v kontextu vstupu Lotyšska do Evropské unie a Severoatlantické aliance a o dopadu, který měla integrace do těchto organizací na bilaterální vztahy Lotyšské republiky s Ruskem. Práce si klade otázku, zda se po vstupu Lotyšské republiky do EU a NATO zlepšily její vztahy s Ruskou federací v tom smyslu, že z agendy bilaterálních vztahů vymizela či alespoň ubyla konfliktní témata a spory. Práce se dále ptá, které konkrétní oblasti a témata lotyšsko-ruských vztahů ovlivnila EU, které NATO a zda byl dopad pozitivní či negativní. S použitím literatury se snažím dokázat, že vztahy Lotyšska a Ruské federace se v určitých oblastech zlepšily a byla z nich odstraněna některá konfliktní témata. Vycházím přitom z hypotézy, že členství Lotyšska v EU a NATO bylo faktorem, který vytvořil možnosti pro zlepšení vztahů. Odstranilo totiž existenciální obavy lotyšských politiků, kteří tak mohli přestat vnímat Ruskou federaci jako bezprostřední hrozbu pro národní bezpečnost. U Ruska pracuji s předpokladem, že po integraci Lotyšska do euroatlantických struktur a přenesení bilaterální agendy do širšího formátu NATO-Rusko a EU-Rusko, skončilo s výpady a snahou udržet Lotyšsko ve své sféře vlivu.

Abstract

This bachelor thesis deals with the development of relations between the Republic of Latvia and the Russian Federation in years 1991–2010 in the context of Latvia's accession to the European Union and North Atlantic Treaty Organization and with the impact the integration in these organizations have had on bilateral relations of Latvia and Russia. The thesis asks whether the relations of Latvia and Russian Federation improved after Latvia joined the EU and NATO to the effect that the conflicting themes disappeared from bilateral agenda or at least decreased in number. The thesis also asks which particular areas and themes of Latvian-Russian relations were affected by EU and

which by NATO and whether the effect was positive or negative. Using literature I am trying to prove that the relations between Latvia and Russia improved in several areas and that some conflicting themes were removed. I work on hypothesis that Latvia's membership in the EU and NATO had been a factor that created opportunity for improving relations. It was because integration eliminated the existential concerns of Latvian politicians, who could therefore stop perceiving Russia as an imminent threat to national security. In the case of Russian Federation I work with the assumption that after Latvia's integration into Euro-Atlantic structures and transfer of the bilateral agenda under the framework of NATO-Russia and EU-Russia relations, Moscow ceased with its attacks and efforts to maintain Latvia in its sphere of influence.

Klíčová slova

Lotyšská republika, Ruská federace, bilaterální vztahy, EU, NATO, integrace

Keywords

Republic of Latvia, Russian Federation, bilateral relations, European Union, NATO, integration

Rozsah práce: 79 844 znaků s mezerami

Prohlášení

1. Prohlašuji, že jsem předkládanou práci zpracovala samostatně a použila jen uvedené prameny a literaturu.
2. Prohlašuji, že práce nebyla využita k získání jiného titulu.
3. Souhlasím s tím, aby práce byla zpřístupněna pro studijní a výzkumné účely.

V Praze dne 10. 5. 2016

Iveta Pořická

Poděkování

Na tomto místě bych ráda poděkovala doc. PhDr. Luboši Švecovi, CSc. za odborné vedení mé práce, cenné rady, věcné připomínky, ochotu a vynaložený čas.

TEZE BAKALÁŘSKÉ PRÁCE

Jméno: Iveta Pořícká

E-mail: 74794763@fsv.cuni.cz

Studijní obor: Mezinárodní teritoriální studia, prezenční

Semestr a školní rok zahájení práce: Zimní semestr, 2015/2016

Semestr a školní rok ukončení práce: Letní semestr, 2015/2016

Vedoucí bakalářského semináře: doc. PhDr. Michal Kubát, Ph.D.

Vedoucí práce: doc. PhDr. Luboš Švec, CSc.

Název práce: Vývoj rusko-lotyšských vztahů v kontextu integrace Lotyšska do EU a NATO

Charakteristika tématu práce (max. 10 řádek):

Práce pojednává o vývoji vztahů Lotyšské republiky s Ruskou federací v letech 1991–2010 v kontextu vstupu Lotyšska do Evropské unie a Severoatlantické aliance a o dopadu, který měla integrace do těchto organizací na bilaterální vztahy Lotyšské republiky s Ruskem. Práce se snaží zodpovědět otázku, zda se po vstupu Lotyšské republiky do EU a NATO zlepšily její vztahy s Ruskou federací v tom smyslu, že z agendy bilaterálních vztahů vymizela či alespoň ubyla konfliktní témata a spory. Práce se dále ptá, které konkrétní oblasti a témata lotyšsko-ruských vztahů ovlivnila EU, které NATO a zda byl dopad pozitivní či negativní. S použitím literatury se snažím dokázat, že vztahy Lotyšska a Ruské federace se v určitých oblastech zlepšily a byla z nich odstraněna některá konfliktní témata.

Zdůvodnění úprav a změn tématu od zadání projektu do odevzdání práce (max. 10 řádek):

Původně se práce chtěla věnovat popisu specifík procesu integrace Lotyšska do Evropské unie, zhodnocení jeho úspěchů a neúspěchů a zasazení do kontextu s přístupovými procesy ostatních členských zemí EU. Původní zaměření práce bylo zavrženo jako příliš obsáhlé a nevhodné pro bakalářskou práci a z důvodu banálnosti případných zjištění jako nedostatečně přínosné. Z toho důvodu došlo k redefinici tématu, které se nově mělo věnovat vztahům Lotyšska s vybranými státy regionu Baltského moře v kontextu jeho snah o integraci do EU a NATO. Téma ovšem bylo stále shledáno příliš široké kvůli spojení několika nesouvisejících témat, jako analýza vztahů se státy či popis samotného integračního procesu. Proto došlo k finalizaci tématu do stávající podoby, tedy sledování vývoje vztahů Lotyšska s Ruskou federací v letech 1991–2010 v kontextu vstupu Lotyšska do EU a NATO.

Struktura práce (hlavní kapitoly obsahu):

I. Úvod

II. Lotyšsko-ruské vztahy 1991–2004

III. Lotyšsko-ruské vztahy 2004–2010

IV. Analýza dopadů integrace Lotyšska do EU a NATO na lotyšsko-ruské vztahy

V. Závěr

Prameny a literatura (výběrová bibliografie, max. 30 hlavních titulů)

1. Bleiere, Daina, Ilgvars Butulis, Inesis Feldmanis, Aivars Stranga a Antonijs Zunda, eds., *History of Latvia: The 20th Century* (Riga: Jumava, 2006).
2. Furman, Ekaterina, Nils Muižnieks a Gatis Pelnēns, „Latvia and the Russian Federation: Twenty Years of Relations“, in *Russia and East Central Europe After the Cold War: A Fundamentally Transformed Relationship*, ed. Andrei Zagorski. (Prague: Human Rights Publishers, 2015).
3. Galbreath, David J., „Latvian Foreign Policy after Enlargement: Continuity and Change“ *Cooperation and Conflict* 41, č. 4 (2006): 443–462, <http://cac.sagepub.com.ezproxy.is.cuni.cz/content/41/4/443.full.pdf+html> (staženo 21. 2. 2016)

4. Mikhelson, Marco, „Baltic-Russian Relations in Light of Expanding NATO and EU“ *Demokratizatsiya* 11, č. 2 (2003): 207–219, https://www.gwu.edu/~ieresgwu/assets/docs/demokratizatsiya%20archive/11-2_Mikhelson.PDF (staženo 21. 2. 2016).
5. Mole, Richard C., *The Baltic States: from Soviet Union to European Union* (London: Routledge, 2008).
6. Muižnieks, Nils, *Latvian-Russian Relations: Dynamics Since Latvia's Accession to the EU and NATO* (Riga: University of Latvia Press, 2011).
7. Ozoliņa, Žaneta a Airis Rikveilis, „Latvian and Russian Foreign Policy: Bound by a Post-Soviet Heritage“, in *Latvian-Russian Relations: Domestic and International Dimensions*, ed. Nils Muižnieks. (Riga: Latvijas Universitāte, 2006).
8. Rikveilis, Airis, „Fifteen years of Latvian-Russian relations: from optimism to hopelessness and back“, in *Latvia - Russia - X*, ed. Žaneta Ozoliņa. (Riga: Zinātne, 2008).
9. Rinkēvičs, Edgars, „NATO, Russia and Latvia: a new kind of relationship?“, in *Latvia - Russia - X*, ed. Žaneta Ozoliņa. (Riga: Zinātne, 2008).
10. Rostoks, Toms, „The Border Issue“, in *Latvian-Russian Relations: Domestic and International Dimensions*, ed. Nils Muižnieks. (Riga: Latvijas Universitāte, 2006).
11. Schimmelfennig, Frank, *The EU, NATO and the Integration of Europe: Rules and Rhetoric* (Cambridge: Cambridge University Press, 2003).
12. Smith, David James, *The Baltic states: Estonia, Latvia and Lithuania* (London: Routledge, 2002).
13. Sprūds, Andris, „Latvian-Russian Energy Relations“, in *Latvian-Russian Relations: Domestic and International Dimensions*, ed. Nils Muižnieks. (Riga: Latvijas Universitāte, 2006).
14. Stranga, Aivars, „Baltic-Russian Relations: 1995-Beginning of 1997“, in *Small States in a Turbulent Environment: The Baltic Perspective*, ed. Atis Lejiņš a Žaneta Ozoliņa. (Riga: Latvian Institute of International Affairs, 1997).
15. Švec, Luboš, Vladimír Macura a Pavel Štoll, *Dějiny pobaltských zemí* (Praha: Nakladatelství Lidové noviny, 1996).
16. Trenin, Dmitri V., „Russian-Baltic Relations: Prospects and Risks“, in *German and American Policies Towards the Baltic States: The Perspectives of EU and NATO Enlargement*, ed. Sven Arnswald a Marcus Wenig. (Baden Baden: Nomos Verlagsgesellschaft, 2000).
17. Zájedová, Iivi, *Pobaltská regionální spolupráce: kooperace v regionu v letech 1991-1997 očima estonské politické historiografie* (Praha: Karolinum, 2006).

Podpis studenta a datum

Schváleno	Datum	Podpis
Vedoucí práce		
Vedoucí bakalářského semináře		
Garant oboru		

Obsah

1. ÚVOD.....	2
2. LOTYŠSKO-RUSKÉ VZTAHY 1991–2004	9
2.1 <i>Sovětská minulost</i>	9
2.2 <i>Východiska lotyšské zahraniční politiky.....</i>	10
2.3 <i>Východiska ruské zahraniční politiky.....</i>	11
2.4 <i>Vybrané problémy lotyšsko-ruských vztahů 1991–2004.....</i>	12
2.4.1 <i>Problém odchodu vojsk</i>	13
2.4.2 <i>Situace ruskojazyčné menšiny.....</i>	14
2.4.3 <i>Krize lotyšsko-ruských vztahů 1998.....</i>	16
2.4.4 <i>Ekonomické vztahy.....</i>	17
2.4.5 <i>Energetické vztahy</i>	18
2.4.6 <i>Ruský odpor proti vstupu Lotyšska do NATO.....</i>	18
2.4.7 <i>Spor o vymezení státní hranice.....</i>	20
3. LOTYŠSKO-RUSKÉ VZTAHY 2004–2010	22
3.1 <i>Perspektiva vývoje vztahů po roce 2004.....</i>	22
3.2 <i>Lotyšská pozice</i>	23
3.3 <i>Ruská pozice</i>	24
3.4 <i>Vybrané problémy lotyšsko-ruských vztahů 2004–2010.....</i>	25
3.4.1 <i>Lotyšsko a Evropská politika sousedství.....</i>	25
3.4.2 <i>Spor o situaci ruskojazyčné menšiny.....</i>	25
3.4.3 <i>Ekonomické vztahy.....</i>	27
3.4.4 <i>Energetické vztahy</i>	28
3.4.5 <i>NATO a téma bezpečnosti v lotyšsko-ruských vztazích.....</i>	28
3.4.6 <i>Pokračování sporu o vymezení státní hranice</i>	30
3.4.7 <i>Pozitivní trend vývoje lotyšsko-ruských vztahů po roce 2007.....</i>	32
4. ANALÝZA DOPADŮ INTEGRACE LOTYŠSKA DO EU A NATO NA LOTYŠSKO-RUSKÉ VZTAHY	32
4.1 <i>Dopad Evropské unie</i>	33
4.2 <i>Dopad NATO.....</i>	35
5. ZÁVĚR.....	36
SUMMARY	39
POUŽITÁ LITERATURA.....	40
<i>Primární zdroje.....</i>	40
<i>Sekundární zdroje</i>	40

1. Úvod

Když se Lotyšsko v roce 1991 po padesáti letech oddělilo od SSSR a získalo nezávislost, od počátku zaujalo postoj odmítající legitimitu sovětské minulosti, tedy sovětské okupace, anexe a následné rusifikace. Lotyšsko prohlásilo, že jeho státnost z roku 1918 nebyla v roce 1940 přerušena anexí kvůli jejím násilným a nedobrovolným okolnostem a že z právního hlediska se tedy obnovuje dřívější Lotyšská republika. Identita obnoveného státu byla konstruována v ostrém protikladu k sovětské a zdůrazňovala právo lotyšského etnika vládnout ve vlastní zemi. Politici prohlašovali, že se jejich stát vrací do Evropy, ze které byl násilně vytržen, po bok demokracií západoevropského typu, kam vždy patřil. Kvůli zkušenosti s rusifikační politikou Sovětského svazu vznikla tendence Lotyšů zaměňovat Sovětský svaz a Ruskou federaci. Po roce 1991 proto převažovalo vnímání Ruska jako vojenské, politické a ekonomické hrozby a přesvědčení, že nezbytnou ochranu může Lotyšsko nalézt jen v euroatlantických strukturách.

Vstupu Lotyšska do EU a NATO ale všemožně bránilo Rusko, které provádělo k bývalým sovětským republikám reintegrační politiku a snažilo se je udržet ve sféře svého vlivu. Moskva odmítla lotyšská tvrzení o ilegalitě anexe a koncepci státní kontinuity. Považovala Lotyšsko za právoplatného člena SSSR, který do Unie vstoupil dobrovolně a je tedy povinen převzít závazky vzniklé členstvím – přihlásit se k odpovědnosti za ruskojazyčné imigranty a vojenský personál na svém teritoriu či uznat podobu hranice z roku 1944. Vztahy Lotyšska a Ruské federace byly tedy z důvodu antagonistických historických narativů a odlišného mezinárodněpolitického směřování v 90. letech narušené, plně konfliktními tématy a bez rozvinutého dialogu. V souvislosti s nadcházející integrací Lotyšska do Evropské Unie a NATO očekávali pozorovatelé možný pozitivní dopad integrace na bilaterální lotyšsko-ruské vztahy.

Téma vlivu integrace Lotyšska do Evropské Unie a Severoatlantické aliance na jeho bilaterální vztahy s Ruskou federací jsem si vybrala z několika důvodů. Dle mého názoru je téma vztahu Ruska k ostatním evropským státům, demokracii, integraci, EU a NATO všeobecně aktuální, v současnosti možná více než v minulosti. Případ Lotyšska jako bývalé republiky SSSR, která se odchýlila od Moskvy a dala přednost vztahům se Západní Evropou a USA, je obzvláště zajímavý. Možnost sledovat jaký vliv měl vstup malého východoevropského státu do euroatlantických institucí na vztahy s jeho větším a ekonomicky i politicky silnějším sousedem může být zajímavá i vzhledem k tomu, že

některé další bývalé sovětské republiky se nevymanily z ruského orbitu a jejich vztahy s Ruskem se proto vyvíjely zcela odlišně. Původně jsem se sice chtěla zajímat o dopady integrace Lotyšska na jeho vztahy se státy Pobaltí, Skandinávie, Západní Evropou, USA a Ruskem, ale téma bylo příliš široké a zúžení pouze na Rusko bylo logickým krokem. Rusko má jako regionální hegemon na Lotyšsko a jeho politiku největší vliv a kvůli historické zkušenosti panuje mezi oběma státy velká nedůvěra, kterou mohla integrace pomoci překonat. Fakt, že Lotyšsku se podařilo integrovat do EU a NATO, vzbuzuje otázku, zda se splnila očekávání řady expertů, že členství v EU a NATO vyřeší lotyšské bezpečnostní obavy tváří v tvář Rusku, povede tak k uvolnění politiky Lotyšska ve sporných oblastech vztahů s Ruskem a tím dojde z lotyšské strany k normalizaci vztahů s Moskvou. Také je otázka, zda měla integrace na Rusko takový efekt, že jej donutila jednat s Lotyšskem v širším rámci rámci EU-Rusko a NATO-Rusko a přestat s reintegračními snahami. Myslím, že je velmi zajímavé zhodnotit, nakolik byly předpoklady správné a zda integrace Lotyšska skutečně pozitivně ovlivnila jeho vztahy s Moskvou. Téma dopadu integrace na bilaterální vztahy obou zemí navíc není v českém prostředí dosud zpracované.

Cílem mé práce je analyzovat bezprostřední dopady integrace Lotyšska do Evropské unie a Severoatlantické aliance na vybrané oblasti a konfliktní body jeho vztahů s Ruskou federací. Konkrétní dopad EU či NATO na jednotlivé oblasti vztahů bude analyzován odděleně, tedy práce má za cíl zjistit, které momenty bilaterálních vztahů pozitivně/negativně ovlivnila EU a které NATO. Práce se soustředí pouze na ty součásti lotyšsko-ruských vztahů, které již v období před integrací Lotyšska, tedy před rokem 2004, vykazovaly konflikt, asymetrii, závislosti či byly jinak problematické. Jsou jimi odchod ruských vojsk z lotyšského teritoria, záležitost ruskojazyčných menšin v Lotyšsku, ekonomické vztahy, energetické vztahy, bezpečnostní otázky a NATO, záležitost nevyřešené státní hranice a zapojení Lotyšska do Evropské politiky sousedství.

Časově je práce vymezena lety 1991–2010. Rokem 1991 začíná proto, že tehdy byla obnovena nezávislost Lotyšska a rok 2010 byl zvolen kvůli časové ohraničenosti tématu. Jak již bylo uvedeno výše, práce se zabývá bezprostředními dopady integrace, tedy těmi následujícími v několika letech po jejím uskutečnění. Vycházím z předpokladu, že identifikovat přímé dopady integrace na bilaterální vztahy lze úspěšně jen v období několika málo let poté, protože pokud jsou nějaké dopady dlouhodobějšího charakteru, je třeba je sledovat s větším odstupem a jinou metodou. Po roce 2010 se

tedy z mého pohledu neudály v lotyšsko-ruských vztazích události relevantní mému tématu, tedy takové, které by šly interpretovat jako přímý dopad EU či NATO. Sledovat vývoj lotyšsko-ruských v několika posledních letech je nicméně velice zajímavé, vzhledem k napětí zaviněnému ruskou anexí Krymu a angažováním v bojích na Východní Ukrajině. To by už ale bylo nové téma.

Práce si klade k zodpovězení tyto otázky. Ovlivnilo členství Lotyšska v EU a NATO jeho bilaterální vztahy s Ruskem v tom smyslu, že z nich po roce 2004 zmizela či alespoň ubyla konfliktní témata a asymetrie? Které změny byly zapříčiněny Evropskou unií a které NATO? Na které oblasti vztahů Ruské federace a Lotyšska měla pozitivní či negativní vliv Evropská unie? Jaké jednotlivé oblasti rusko-lotyšských vztahů ovlivnila Severoatlantická aliance a bylo to pozitivně či negativně? K jakému posunu došlo v jednotlivých sledovaných oblastech a tématech vztahů po roce 2004 oproti období let 1991–2004?

S pomocí literatury bych chtěla dokázat, že lotyšsko-ruské vztahy se po roce 2004 díky integraci Lotyšska do EU a NATO v určitých oblastech zlepšily a byla z nich odstraněna některá konfliktní témata. Samozřejmě vztahy Ruska a Lotyšska zůstaly nadále problematické. Všechny sporné otázky nemohly být z bilaterální agendy vyjmuty v krátké době pár let. Tvrdím, že přetrvávající konflikty mezi Ruskem a Lotyšskem jsou takové povahy, že je EU ani NATO nemohly odstranit a zůstanou ve vztazích ještě velmi dlouho, protože jejich řešení je velmi obtížné, nejsou-li dokonce nepřekonatelné. Má teze se částečně opírá o tzv. bezpečnostní přístup k Východnímu rozšíření EU a NATO profesora Franka Schimmelfenniga, který odpovídá na otázku, proč se chtěly státy střední a východní Evropy stát členy EU a NATO.¹

Schimmelfennigova koncepce bezpečnostního přístupu k rozšíření vychází z racionalistického institucionalismu, v jehož rámci existují tři základní teoretické přístupy. Jedním z nich je Defenzivní realismus. Ten bezpečnost státu chápe jako nejvyšší cíl jeho zahraniční politiky. Pracuje s teorií vyvažování hrozeb, podle níž se stát při pocitu ohrožení mocnějšími rivaly uchýlí k jeho vyvažování. Nejprve se pokouší vyvažovat moc rivala vnitřně, ale když nemá dostatečné kapacity, uchýlí se k externímu vyvažování a hledá spojení s jinými státy. Schimmelfennig ve svém bezpečnostním přístupu identifikoval okolnosti, které stát vedou k rozhodnutí vyvážit protivníka vstupem do kolektivní organizace. Stát podle tohoto přístupu do organizace vstoupí,

¹ Frank Schimmelfennig, *The EU, NATO and the Integration of Europe: Rules and Rhetoric* (Cambridge: Cambridge University Press, 2003), 27–53.

jestliže jeho rival je silnější a ohrožuje ho, jestliže sám není schopen interního vyvážení rivala, jestliže organizace je pro suverenitu státu méně ohrožující než rival, jestliže organizace je schopná odradit rivala od útoku na stát a jestliže jsou bezpečnostní benefity z členství v organizaci pro stát větší, než z jakékoli jiné formy vztahu s ní. Bezpečnostní přístup spolehlivě vysvětluje, proč chtěly státy střední a východní Evropy do EU a NATO. Chtěly vyvážit hrozbu, kterou představovalo Rusko jako zdaleka nejsilnější země v regionu s největším teritoriem, populací, ekonomickou a vojenskou silou, jadernými zbraněmi a ofenzivními schopnostmi. Rusko znamenalo potenciální hrozbu pro všechny země v regionu SVE a nejistota z jeho politického vývoje a záměrů donutila tyto státy, bez zdrojů k internímu vyvažování, uchýlit se k EU a NATO, schopných na ruskou hrozbu adekvátně odpovědět.

Se znalostí Schimmelfennigovy koncepce lze tedy tvrdit, že motivací Lotyšska ke vstupu do euroatlantických struktur bylo vyvážení ruské hrozby. Odtud vytvářím hypotézu, že po dosažení členství a teoretickém zániku ruské hrozby vznikl u Lotyšska předpoklad k ukončení existenciální politiky, nástupu normální politiky a zahájení dialogu s Moskvou. U hypotézy, že i u Moskvy vznikl po roce 2004 zájem na zlepšení vztahů, nevycházím z žádné teorie, ale pouze z předpokladu, že po vstupu Lotyšska do EU a NATO muselo Rusko akceptovat novou realitu, začít jednat s Rigou v rámci euroatlantického celku a přesunout do něj řadu témat z bilaterální agendy. Na základě těchto hypotéz jsem formulovala výše uvedenou tezi, že po roce 2004 došlo ke zlepšení lotyšsko-ruských vztahů, a to díky integraci Lotyšska do EU a NATO. Tato teze je v rámci racionalistického směru podpořena i neoliberalním institucionalismem, který upozorňuje na potenciál mezinárodních organizací redukovat efekty anarchie v mezinárodních vztazích a umožnit lepší mezistátní spolupráci.²

Svou práci jsem pojala jako případovou studii a k jejímu vypracování jsem zvolila metodu diachronní komparace. Vzhledem k tomu, že budu srovnávat, jak se v čase proměnily lotyšsko-ruské vztahy, respektive jednotlivé oblasti vztahů a sporná témata, je tato metoda vhodná. Nejprve provedu rešerši ke vztahům Lotyšska s Ruskem v letech 1991–2004 a 2004–2010 a zjištěné informace podrobím komparaci, jejíž závěry použiji při analýze dopadů EU a NATO na konkrétní oblasti a problémy vztahů.

² Piret Ehin a Eiki Berg, „Incompatible Identities?: Baltic-Russian Relations and the EU as an Arena for Identity Conflict“, in *Identity and Foreign Policy: Baltic-Russian Relations and European Integration*, ed. Eiki Berg a Piret Ehin. (Farnham: Ashgate Publishing Limited, 2009), 6.

Práce je členěna do pěti kapitol. Ty jsou členěny chronologicky, v rámci subkapitol pak tematicky a čtvrtá kapitola je potom analytická. První, úvodní kapitola seznamuje s tématem práce, jeho kontextem, důvody jeho volby, výzkumnými otázkami, tezí, strukturou práce, zvolenou metodologií a použitou literaturou. Další kapitola poskytuje přehled o lotyšsko-ruských vztazích v letech 1991–2004. Nejprve v krátkosti nastiňuje historický kontext, nezbytný pro pochopení východisek aktérů, která jsou prezentována v dalších subkapitolách. Následují subkapitoly věnované jednotlivým problematickým tématům a oblastem v lotyšsko-ruských vztazích, a to problému odchodu ruských vojsk z Lotyšska, situaci ruskojazyčné menšiny v Lotyšsku, krizi v roce 1998, ekonomickým vztahům, energetickým vztahům, ruskému odporu proti vstupu Lotyšska do NATO a sporu o determinování státní hranice.

Jednotlivá témata, kterým se subkapitoly věnují, byla volena tak, aby byla nějakým způsobem problematická – obsahovala konflikt či asymetrii – a mohla tak být podrobena komparaci s cílem zaznamenat případné zlepšení stavu. Práce se nevěnuje těm oblastem rusko-lotyšských vztahů, které jsou bezproblémové a pro téma práce tudíž irelevantní. Chtěla bych také zdůraznit, že v jednotlivých sledovaných případech a oblastech vztahů se nevěnuji jejich pozadí, souvislostem a vývoji a že opomím postoje ostatních aktérů, neboť nesouvisí s tématem práce.

Třetí kapitola má podobnou strukturu jako druhá, ale věnuje se již vztahům po úspěšné integraci Lotyšska do EU a NATO v roce 2004. Nejprve představuje předpoklady některých expertů ohledně perspektivy vývoje lotyšsko-ruských vztahů v souvislosti s dvojnásobným rozšířením. Následuje prezentace pozic Lotyšska a Ruské federace k tématu mezinárodních a společných vztahů po roce 2004. Další subkapitoly se věnují jednotlivým vybraným tématům lotyšsko-ruských vztahů let 2004–2010, a to zapojení Lotyšska do Evropské politiky sousedství, sporu o situaci ruskojazyčné menšiny, ekonomickým vztahům, energetickým vztahům, tématu bezpečnosti a NATO, pokračování sporu v záležitosti vymezení státní hranice a pozitivnímu vývoji vztahů po roce 2007. Čtvrtá kapitola je analytická a její dvě subkapitoly pojmenované Dopad Evropské unie a dopad NATO se věnují analýze konkrétního vlivu těchto organizací na jednotlivé případy a sféry rusko-lotyšských vztahů a odpovídá na otázku, které oblasti vztahů ovlivnila EU a které NATO a zda pozitivně či negativně. Poslední kapitolou je závěr, který shrnuje poznatky práce a poskytuje odpověď na výzkumnou otázku.

Co se pramenů a literatury týče, pracuji především se sekundární literaturou. K vypracování textu jsem ale použila také některé primární zdroje, především směrnice

lotyšské zahraniční politiky či údaje Centrálního statistického úřadu Lotyšské republiky. Z literatury pracuji převážně s cizojazyčnými publikacemi většinou lotyšských a anglických autorů, protože tématu novodobých dějin Lotyšska a vztahům Pobaltí s Ruskem není v české literatuře příliš věnována pozornost. Z českých monografií pracuji především s přehledovými publikacemi *Dějiny pobaltských zemí*³ a *Pobaltí v transformaci*⁴, které jsou ovšem tematicky zakončeny v 90. letech a proto mi posloužily k základnímu přehledu o politickém a ekonomickém vývoji Lotyšska v 80. a 90. letech. Za zmínku stojí i monografie *Pobaltská regionální spolupráce*⁵ mapující vývoj vzájemných vztahů pobaltských států a charakterizující region Pobaltí v širším geopolitickém kontextu, ze které jsem čerpala některé dílčí informace o lotyšském přístupu k regionálním vztahům, integraci a vztahu s Ruskem.

Cizojazyčnou literaturu bych rozdělila na monografie, sborníkové příspěvky a články. Následující monografie jsem využila především pro orientaci v tématu, k získání přehledu o historickém, politickém a ekonomickém vývoji a k pochopení kontextu lotyšsko-ruských vztahů, protože nepřináší kritické uvažování o tématu. Jsou to publikace *History of Latvia: The 20th Century*⁶, *The Baltic States: from Soviet Union to European Union*⁷ a *The Baltic states: Estonia, Latvia and Lithuania*⁸. Kromě Schimmelfennigovy práce, kterou jsem již zmínila, a několika publikací, které jsem použila pouze pro dílčí informace, bych ráda zmínila poslední dvě monografie. *Russia's European agenda and the Baltic States*⁹ od litevské autorky Šleivyte poskytuje přehled o vztazích Ruska s Pobaltím, ruské politice a zájmech v tomto regionu. Tato publikace je jedním z hlavních zdrojů mé práce a poskytla mi informace o charakteristice a proměnách ruské zahraniční politiky k Lotyšsku a především k tématu bezpečnosti a NATO v rusko-lotyšských vztazích. Dále bych vyzdvihla publikaci lotyšského akademika a vědce Muižniekse *Latvian-Russian Relations: Dynamics Since Latvia's Accession to the EU and NATO*¹⁰ zabývající se vztahy Lotyšska a Ruské federace po

³ Luboš Švec, Vladimír Macura a Pavel Štoll, *Dějiny pobaltských zemí* (Praha: Nakladatelství Lidové noviny, 1996).

⁴ Břetislav Dančák, Ivo Pospíšil a Adam Rakovský, *Pobaltí v transformaci: politický vývoj Estonska, Litvy a Lotyšska* (Brno: Masarykova univerzita, 1999).

⁵ Iivi Zájedová, *Pobaltská regionální spolupráce: kooperace v regionu v letech 1991-1997 očima estonské politické historiografie* (Praha: Karolinum, 2006).

⁶ Daina Bleiere et al., eds., *History of Latvia: The 20th Century* (Riga: Jumava, 2006).

⁷ Richard C. Mole, *The Baltic States: from Soviet Union to European Union* (London: Routledge, 2008).

⁸ David James Smith, *The Baltic states: Estonia, Latvia and Lithuania* (London: Routledge, 2002).

⁹ Janina Šleivyte, *Russia's European agenda and the Baltic States* (London: Routledge, 2010).

¹⁰ Nils Muižnieks, *Latvian-Russian Relations: Dynamics Since Latvia's Accession to the EU and NATO* (Riga: University of Latvia Press, 2011).

roce 2004. Muižnieks patří mezi autory nejčastěji publikující k tématu lotyšsko-ruských vztahů. Jeho práce poskytují seriózní vědecké analýzy založené na metodologii, podložené oficiálními daty a množstvím literatury a zkušenostmi z osobních kontaktů autora s některými aktéry lotyšské a ruské zahraniční politiky. Muižnieksovy publikace pro mě byly významným zdrojem informací, neboť je autorem, který se věnuje dopadu EU a NATO na lotyšsko-ruské vztahy, což je téma zpracovávané touto bakalářskou prací.

Pro podrobnější informace jsem využívala především různé sborníkové příspěvky a články. Vyzdvihla bych zejména příspěvek *Latvia and the Russian Federation: Twenty Years of Relations*¹¹, který mi posloužil k získání údajů o vývoji jednotlivých témat rusko-lotyšských vztahů po roce 2004. Chtěla bych zmínit i příspěvky ze sborníku *Latvian-Russian Relations: Domestic and International Dimensions* editora Nilse Muižniekse, od autorů Ozoliņa, Rikveilise, Sprūdse, Muižniekse a Rostokse, které se věnují tématům lotyšské zahraniční politiky, energetiky, menšin v Lotyšsku a sporu o vymezení státní hranice. Sborník je ale z roku 2006 a příspěvky jsem tak využila jen pro první část práce. Dalším sborníkem, ze kterého jsem čerpala, byl *Latvia - Russia - X* od editorky Ozoliņa. Využila jsem zejména články autorů Rikveilise¹² a Rinkēviče¹³ týkající se obecné dynamiky vztahů a otázky bezpečnosti a NATO. Vztahům Rigy a Moskvy obecně se věnují i Trenin a Stranga, jejichž příspěvky *Russian-Baltic Relations: Prospects and Risks*¹⁴ a *Baltic-Russian Relations: 1995-Beginning of 1997*¹⁵ jsem také využila a chci je zmínit jako jedny z hlavních zdrojů.

Z článků bych vyzdvihla *Latvian Foreign Policy after Enlargement: Continuity and Change*¹⁶ od britského autora Galbreatha, který porovnává podobu cílů a priorit

¹¹ Ekaterina Furman, Nils Muižnieks a Gatis Pelnēns, „Latvia and the Russian Federation: Twenty Years of Relations“, in *Russia and East Central Europe After the Cold War: A Fundamentally Transformed Relationship*, ed. Andrei Zagorski. (Prague: Human Rights Publishers, 2015).

¹² Rikveilis, Airis, „Fifteen years of Latvian-Russian relations: from optimism to hopelessness and back“, in *Latvia - Russia - X*, ed. Žaneta Ozoliņa. (Riga: Zinātne, 2008).

¹³ Rinkēvičs, Edgars, „NATO, Russia and Latvia: a new kind of relationship?“, in *Latvia - Russia - X*, ed. Žaneta Ozoliņa. (Riga: Zinātne, 2008).

¹⁴ Dmitri V. Trenin, „Russian-Baltic Relations: Prospects and Risks“, in *German and American Policies Towards the Baltic States: The Perspectives of EU and NATO Enlargement*, ed. Sven Arnsward a Marcus Wenig. (Baden Baden: Nomos Velagsgesellschaft, 2000).

¹⁵ Aivars Stranga, „Baltic-Russian Relations: 1995-Beginning of 1997“, in *Small States in a Turbulent Environment: The Baltic Perspective*, ed. Atis Lejiņš a Žaneta Ozoliņa. (Riga: Latvian Institute of International Affairs, 1997).

¹⁶ David J. Galbreath, „Latvian Foreign Policy after Enlargement: Continuity and Change“ *Cooperation and Conflict* 41, č. 4 (2006): 443–462, <http://cac.sagepub.com.ezproxy.is.cuni.cz/content/41/4/443.full.pdf+html> (staženo 21. 2. 2016).

lotyšské zahraniční politiky před a po roce 2004 a *Baltic-Russian Relations in Light of Expanding NATO and EU*¹⁷ od estonského autora Mikhelsona, jež se věnuje lotyšsko-ruským vztahům v souvislosti s rozšířením EU a NATO do Východní Evropy. Oba články jsou spíše přehledové, protože nenabízejí originální pohled na téma či novou interpretaci a slouží spíše k základní orientaci.

2. Lotyšsko-ruské vztahy 1991–2004

Bilaterální vztahy Lotyšska a Ruské federace v letech 1991–2004 byly převážně negativní. Od váznoucí spolupráce přecházely až v otevřené nepřátelství. Období vzájemného porozumění bylo jen velmi krátké a skončilo s rokem 1992.¹⁸ Nejkonfliktnějším tématem v období let 1992–94 se stal odchod ruských vojsk z lotyšského teritoria. Po roce 1994 dominovaly spory ohledně očekávaného vstupu Lotyšska do NATO, kterému se ruská politika snažila za každou cenu zabránit. V tomto období země udržovaly jen slabé kontakty a z ruské strany probíhaly pokusy diskreditovat Lotyšsko na mezinárodní scéně. Moskva v případě odchodu vojsk i rozšíření NATO navíc do debaty vnášela i otázku ruskojazyčných menšin. Nejhorší byla kvalita vztahů v období šestiměsíční krize roku 1998.¹⁹

Řešení bilaterálních sporů bylo velmi obtížné, protože pozice, které v nich oba aktéři zastávali, byly druhou stranou interpretovány jako nelegitimní.²⁰ I představy o jejich směřování a roli ve světové politice byly ve vzájemném konfliktu. Lotyši se chtěli stát součástí Evropy, sdílet liberální hodnoty, demokracii a svobodný trh. Rusko ale na tuto cestu nenastoupilo a snahám Rigy zařadit se po bok Západu tvrdě odporovalo.²¹ Zásadní dopad na vzájemné vztahy měla především historická zkušenost. Při zkoumání rusko-lotyšských vztahů je proto nutné znát východiska obou stran ovlivněná minulostí.

2.1 Sovětská minulost

Vztahy Lotyšska a Ruské federace byly od svého počátku zatíženy společnou minulostí a s ní úzce souvisejícími problémy. Dlouhá desetiletí existence Lotyšska v

¹⁷ Marco Mikhelson, „Baltic-Russian Relations in Light of Expanding NATO and EU“ *Demokratizatsiya* 11, č. 2 (2003): 207–219, https://www.gwu.edu/~ieresgwu/assets/docs/demokratizatsiya%20archive/11-2_Mikhelson.PDF (staženo 21. 2. 2016)

¹⁸ Ehin a Berg, „Incompatible Identities“, 3.

¹⁹ Trenin, „Russian-Baltic Relations: Prospects and Risks“, 65.

²⁰ Mole, „The Baltic States“, 120.

²¹ Žaneta Ozoliņa a Airis Rikveilis, „Latvian and Russian Foreign Policy: Bound by a Post-Soviet Heritage“, in *Latvian-Russian Relations: Domestic and International Dimensions*, ed. Nils Muižnieks. (Riga: Latvijas Universitāte, 2006), 90.

rámci SSSR zanechala trvalé negativní stopy na jeho vnímání minulosti a Ruska, jako právního nástupce Sovětského svazu. Období komunistické diktatury je lotyšskou veřejností posuzováno jako nejhorší kapitola národních dějin.²² Pocit skepse ohledně Sovětského svazu u Lotyšů na přelomu 80. a 90. let vyústil v odmítání všeho sovětského a později ruského. Ruská federace se totiž stala právním nástupcem Sovětského svazu, jehož politika ke svazovým republikám se vyznačovala rusifikací. Lotyši proto SSSR, a později i Rusko, vnímali jako ohrožení pro svou kulturu, jazyk a identitu. Svůj pocit křivdy ze sovětské minulosti přenesli do vtažů s Ruskem a vztahy proto od počátku nesly zátěž politické nedůvěry.²³

2.2 Východiska lotyšské zahraniční politiky

Prioritami Rigy po roce 1991 bylo udržení znovunabyté nezávislosti a rozvoj lotyšské identity. Republika svou nezávislost interpretovala jako restauraci historické spravedlnosti, „návrat do Evropy“, ze které byla v roce 1940 násilně vytržena. Tajný dodatek paktu Molotov-Ribbentrop totiž Lotyšsko přiřadil do sovětské sféry vlivu a o rok později tak následovala sovětská okupace, zmanipulované volby a žádost nově zvolených místních sovětů o připojení k SSSR. Politické elity kladly používáním termínu „návrat“ důraz na nedobrovolnou povahu opuštění západní civilizace.²⁴ Oficiální politický diskurs byl silně antisovětský, odmítal komunistickou minulost a vyzdvihoval evropskost národa. Lotyši svou novou národní identitu konstruovali v protikladu ke všemu sovětskému. Tuto část minulosti považovali za nelegitimní a trvali na výkladu násilného a nedobrovolného přerušování státnosti. Kladli důraz na silný vztah mezi teritoriem a jeho obyvateli, kteří se měli opět stát „správcí ve své vlastní zemi“.²⁵

Antisovětskému diskursu odpovídal i právní výklad nepřerušované státnosti. Lotyšsko dle něj bylo přímým pokračovatelem meziválečného státu a jeho státnost nikdy nepřestala existovat, protože byla přerušena násilně. Rozhodnutí lotyšských státních představitelů držet se interpretace státní kontinuity mělo významné právní dopady. Dohody a smlouvy podepsané před inkorporací Lotyšska do SSSR totiž dle

²² Jakub Šedo, „Kontinuita a diskontinuita ve vývoji stranicko-politického systému Lotyšska“ *Středoevropské politické studie* 2, č. 3 (2000): 1–22, <https://journals.muni.cz/cepsr/article/view/3831> (staženo 21. 2. 2016).

²³ Smith, „The Baltic states“, 48.

²⁴ Zájedová „Pobaltská regionální spolupráce“, 143.

²⁵ Mole, „The Baltic States“, 86, 154.

tohoto výkladu platily, ty ze sovětské éry ne. Rusko a pár dalších států nebylo ochotné uznat kontinuitu lotyšské státnosti.²⁶

Zahraniční politice Rigy dominovaly obavy o přežití už v době ustavení prvního nezávislého státu v roce 1918 a tento rys jí zůstal i po návratu na světovou mapu po padesáti letech. Jejím těžištěm byla v 90. letech snaha pojistit znovunabytou nezávislou existenci všemi možnými způsoby. Politické elity si uvědomovaly, že nemusí být nezvratná, a proto byla dána jejímu udržení nejvyšší priorita.²⁷ Pilířem této „politiky přežití“ se od roku 1991 stalo úsilí o vstup do ES a NATO a tím získání záruk proti historicky agresivnímu Rusku.²⁸ Dosažení euroatlantických struktur se zdálo jako nejlepší nástroj udržení suverenity a ochrany před ekonomickými, vojenskými a dalšími hrozbami z Moskvy.²⁹ Směrnice lotyšské zahraniční politiky pro roky 1995–2005 konstatovala, že členství v ES a NATO zajistí přežití lotyšského národa.³⁰

2.3 Východiska ruské zahraniční politiky

Rozpad SSSR v prosinci 1991 vyvolal u Ruska těžkou krizi identity způsobenou ztrátou statutu supervelmoci a neschopností konsolidovat novou identitu na jiném základu. Ztráta velmocenské pozice byla pro politické elity i veřejnost nepřijatelná.³¹ Rusko se sice stalo právním nástupcem Sovětského svazu a dědicem jeho slavné minulosti, ale přišlo o sféru vlivu. Geostrategická situace Ruska se diametrálně odlišovala od situace SSSR. Zdědilo jen 60 % rozlohy teritoria a 50 % populace SSSR, armáda byla zredukována na 1/3 a stahovala se z bývalých svazových republik a také čelilo vážným ekonomickým problémům. I když chtělo, nemohlo hrát globální roli.³²

V souvislosti s tím, že se Rusko neumělo rozejít s minulostí a vzdát se velmocenské identity, mělo problém přijmout nezávislost bývalých svazových republik. Mezinárodní vztahy Moskvy měly v době prezidenta Jelcina dvojí podobu - jednu s takzvaným „blízkým zahraničím“ a druhou se zbytkem světa. Doktrína blízkého zahraničí

²⁶ Bleiere et al., „History of Latvia“, 456.

²⁷ Mykolas Černiauskas, „Accession to the EU through the Eyes of the Baltic States: Addressing Enlargement, the Convention on the Future of Europe, and the Constitution“, *Slovo* 17, č. 1 (2005): 50.

²⁸ Maria Mälksoo, „From Existential Politics Towards Normal Politics?: The Baltic States in the Enlarged Europe“ *Security Dialogue* 37, č. 3 (2006): 277.

²⁹ David J. Galbreath a Jeremy W. Lamoreaux, „Latvia: On the push-pull effects of a small state in the EU“, in *The New Member States and the European Union: Foreign Policy and Europeanization.*, ed. Michael Baun a Dan Marek. (London: Routledge, 2013), 112.

³⁰ „Latvijas ārpolitikas pamatvirzieni līdz 2005. gadam“, Ministry of foreign affairs of the Republic of Latvia, <http://www.mfa.gov.lv/arpolitika/latvijas-arpolitikas-pamatvirzieni-lidz-2005-gadam> (staženo 21. 2. 2016).

³¹ Rikveilis, „Fifteen years of Latvian-Russian relations“, 19.

³² Šleivite, „Russia's European Agenda“, 13.

byla přijata v souvislosti se změnou zahraniční politiky po volbách v roce 1993. Termínem „blízké zahraničím“ ruská politika nazývala sousední státy, které až do rozpadu SSSR byly jeho svazovými republikami. Rusko v této oblasti usilovalo obnovení a posílení sféry vlivu a provádělo reintegrační politiku. Andrej Kozyrev označil blízké zahraničí za oblast životně důležitých zájmů Ruska, ze které by se nemělo stahovat a kde je jednou z priorit obrana práv ruských obyvatel.³³

Snaha Ruska udržet si v zemích bývalého SSSR vliv úzce souvisela i s jeho snahou bránit formování unipolárního světa v čele s USA a zvyšování amerického vlivu v Evropě. Rusko se v 90. letech stalo velkým kritikem americké hegemonie a odsuzovalo vznikající unipolární řád. Vizi Moskvy byl multipolární svět, ve kterém by byla jednou z dominujících sil.³⁴

Pobaltí dle ruské diplomacie náleželo k blízkému zahraničí. Moskva se snažila od nezávislosti Lotyšska bránit jeho prozápadnímu směřování a zdůrazňovala své vitální zájmy v zemi.³⁵ Přesto, že Nejvyšší sovět SSSR v prosinci 1989 uznal ilegality inkorporace pobaltských států do SSSR, trvalo později Rusko na opačném výkladu. Moskva v záležitosti historie jednoznačně odmítla lotyšský výklad o sovětské okupaci a násilné anexi a vyčítala Lotyšům, že se snaží přepisovat historii a zapomněli na velké obětování sovětských lidí ve Velké vlastenecké válce.³⁶ Hovořit o anexi a nazývali, či uznat, že Lotyšsko se stalo skutečně nezávislé.³⁷ V 18. století se stal Balt pro carskou říši oknem do Evropy a zajistil carské jí status mocnosti. Přes baltské státy bylo Rusko několikrát napadeno, takže pro něj bylo důležité, aby tvořily nárazníkové pásmo pevně ukotvené v ruské sféře vlivu. Ztráta baltských států tak pro Rusko znamenala strategickou potíž.³⁸

2.4 Vybrané problémy lotyšsko-ruských vztahů 1991–2004.

Agenda lotyšsko-ruských bilaterálních vztahů obsahovala vysoce problematická a konfliktní témata. Spor nastával zejména kvůli odlišnému výkladu minulosti, protikladným názorům na zahraničně-politickou orientaci a nekompatibilním národním

³³ Bohuslav Litera, „Kozyrevova doktrína – ruská varianta Monroeovy doktríny“, *Mezinárodní vztahy* 29, č. 4 (1994): 65.

³⁴ Stranga, „Baltic-Russian Relations“, 187.

³⁵ Smith, „The Baltic states“, 135.

³⁶ Kristīne Doronņenkova, „Official Russian Perspectives on the Historical Legacy: A Brief Introduction“, in *The Geopolitics of History in Latvian-Russian Relations*, ed. Nils Muižnieks. (Riga: Academic Press of the University of Latvia, 2011), 23.

³⁷ *Ibid.*, 24.

identitám. Práce se zaměřuje na ty problémy a oblasti rusko-lotyšských vztahů, které nejvíce zatěžovaly bilaterální agendu konfliktním a vysoce citlivým obsahem a znemožňovaly normalizaci vztahů a rozvinutí přátelského dialogu.

2.4.1 Problém odchodu vojsk

Po vyhlášení nezávislosti Lotyšska v roce 1991 bylo v zemi dislokováno asi 50–80 tisíc příslušníků armády.³⁹ Dosažení odchodu těchto vojsk z republikového teritoria mělo u lotyšských politických elit nejvyšší prioritu, protože bylo nutné pro nabytí úplné suverenity. V roce 1992 mezi Lotyšskem a Ruskou federací začalo vyjednávání o stažení armády. Brzy ale došlo k jeho zablokování. Problém pramenil především ze střetu vzájemně se vylučujících státních diskursů. Rusové odmítali přijmout lotyšská tvrzení o vojsku a uznat ho za okupační sílu, požadavek Rigy na okamžitý odchod považovali za nelegitimní a snažili se na ni přenést zodpovědnost za dislokované ozbrojené síly. Pro Lotyšsko ale byla představa finančních kompenzací či ústupků pro stahované „okupanty“ nepřijatelná a trvali na bezpodmínečném odchodu. Vinilo Rusko z touhy udržovat svou přítomnost v zemi a z brzdění rozhovorů.⁴⁰

Pro Rusy by ztráta vojenské kontroly nad baltskými zeměmi znamenala těžko akceptovatelné strategické problémy. Ztratili by nejkratší přístup k Baltskému moři, několik nezamrzajících přístavů a vojenských základen. Spojovali proto odchod svého vojska s umožněním pronájmu vojenských základen, volným tranzitem do Kaliningradu, finančními kompenzacemi, garancemi občanství pro všechny ruský mluvící přistěhovalce v Lotyšsku a odvoláním teritoriálních nároků Rigy. Požadovali hlavně pronájem zpravodajského zařízení poblíž Ventspilsu, radiolokátoru ve Skrundě a námořního přístavu v Liepāji. Moskva zdržovala jednání i z praktických důvodů – kvůli nedostatku ubytovacích kapacit pro navrátilce v Rusku.⁴¹

Rozhovory postupně sklouzly k vzájemnému vyčítání nároků jako nelegitimních a nepřátelských. Vážnoucí dialog byl pro Rusko šancí, jak vyvíjet tlak na Rigu ke změně její menšinové politiky. Prezident Jelcin v říjnu 1992 pozastavil stahování vojsk s odůvodněním, že je znepokojen porušováním práv ruský mluvících obyvatel v

³⁸ Charles Krupnick, *Almost NATO: Partners and Players in Central and Eastern European Security* (Lanham: Rowman & Littlefield, 2003), 262.

³⁹ Nils Muižnieks, „Russian Foreign Policy Towards „Compatriots” in Latvia“, in *Latvian-Russian Relations: Domestic and International Dimensions*, ed. Nils MUIŽNIEKS. (Rīga: Latvijas Universitāte, 2006), 120.

⁴⁰ Mole, „The Baltic States“, 122.

⁴¹ Bleiere et al., „History of Latvia“, 484.

Lotyšsku. Hlavní ruský vyjednaváč Sergej Zotov tehdy dokonce vyhrožoval, že ruská armáda se může chopit zbraní a ukončit lotyšský „apartheid“.⁴² Moskva v té době také pokračovala v přísunu dalších vojáků a prováděla armádní cvičení bez povolení lotyšské vlády.⁴³

Úspěchu v jednání Riga dosáhla až poté, co otázku internacionalizovala a dostalo se jí proti Ruské federaci důrazné podpory od USA. Strany nakonec dosáhly kompromisu. Lotyši udělali velký ústupek, když dovolili Rusku čtyřletý pronájem radarového zařízení ve Skrundě a garantovali pobyt penzionovanému vojenskému personálu. Rozhodnutí čelilo kritice veřejnosti.⁴⁴ V dubnu 1994 byla podepsána dohoda o stažení zbývajících vojsk, časový plán s datem dokončení v létě a také separátní dohody o penzionovaném vojenském personálu a pronájmu Skrundy. Koncese Rusku prezident Ulmanis označil za politováníhodnou nezbytnost.⁴⁵

2.4.2 Situace ruskojazyčné menšiny

Záležitost s ruskojazyčnou menšinou, respektive národnostní politika Rigy a nesouhlasný postoj Moskvy k ní, se stala centrálním problémem rusko-lotyšských vztahů. Po získání státní nezávislosti vedli lotyšští politici debatu o šíři, ve které bude poskytováno státní občanství. Nakonec zvítězil antisovětský diskurs a strach z ohrožení lotyšského etnika a prosadila se exkluzivní varianta národnostní politiky dle *ius sanguinis*.⁴⁶ Nárok na občanství získali všichni, kteří byli lotyšskými občany k 17. červnu 1940 a jejich potomci.

Bez nároku na zisk lotyšského občanství se tím ocitli imigranti ze sovětské éry, převážně ruské, běloruské a ukrajinské národnosti. Tato úprava byla v souladu s interpretací nepřerušené státnosti Lotyšska, podle které lotyšské občanství formálně nikdy nepřestalo existovat. Garantování občanských práv poválečným ruskojazyčným imigrantům by ohrozilo lotyšskou identitu budovanou právě na kontinuitě. Za exkluzivním řešením občanství stála také motivace odstranit pro Lotyše nepříznivý demografický poměr.⁴⁷ Podíl etnických Lotyšů na populaci republiky totiž v roce 1989

⁴² Muižnieks, „Russian Foreign Policy Towards "Compatriots" in Latvia“, 120.

⁴³ Mole, „The Baltic States“, 121.

⁴⁴ Bleiere et al., „History of Latvia“, 484.

⁴⁵ Mole, „The Baltic States“, 127.

⁴⁶ Ibid., 89.

⁴⁷ Dančák, Pospíšil, Rakovský, „Pobaltí v transformaci“, 163.

činil 52 % a byl tak nejnižší v historii.⁴⁸ Úprava nebyla diskriminační. I přesto, že většinu lidí s nárokem na občanství tvořili etničtí Lotyši, získala ho i jiná etnika, pokud oni nebo jejich předkové byli občany Lotyšska před rokem 1940. Přísné úpravy se dočkala i jazyková politika.

Ruskojazyčná menšina vnímala úpravu občanství jako nespravedlnost. Lidová fronta, tedy nejsilnější politické hnutí prosazující v 80. letech demokratizaci, totiž v roce 1989 navrhla princip, aby občanství získal každý, kdo pobýval v Lotyšsku alespoň 10 let a složil by přísahu loajality. Pro mnoho Rusů bylo těžké přijmout nový status. Z vládnoucího etnika se stali menšinou, jejíž kultura a jazyk byly v podřízeném postavení. Pocit diskriminace byl u nich navíc živen některými proruskými politiky a médii.⁴⁹ Naturalizace, která začala v roce 1995, postupovala pomalu. Nároky kladené na uchazeče o státní občanství totiž byly vysoké a tzv. systém oken připouštěl k naturalizaci postupně občany podle data narození a začínal u nejmladších. Ke snížení nároků a odstranění systému oken došlo až v roce 1998. Lotyšské občanství tak bylo pro většinu sovětských imigrantů nedosažitelné, a pokud nechtěli žádat ani o ruské, stali se z nich tzv. neobčané. Ti v roce 2000 tvořili 21,2 % populace.⁵⁰ Velké počty lidí bez státní příslušnosti vytvořily jeden z nejvážnějších problémů Lotyšska v mezinárodní politice. Vláda pravděpodobně doufala, že v situaci právní nejistoty jich většina zemi opustí, ale většina Rusů chtěla v Lotyšsku zůstat.⁵¹

Snaha lotyšských politiků zmenšit pomocí občanského zákona ruský vliv paradoxně přiměla Rusko k intervenci. V létě 1992 Ruská federace oznámila, že se hodlá zaměřit na ochranu práv příslušníků ruského etnika v baltských státech. Moskva tvrdila, že Lotyši vstoupili do SSSR dobrovolně, a proto mají zodpovědnost vůči všem rezidentům na svém území. Usilovala o tzv. nulovou variantu, která by garantovala občanství všem a zavedení ruštiny jako druhého oficiálního jazyka. V období 1992–1994 Rusko problém menšin spojovalo s odchodem vojsk. Později téma využívalo ke snížení šancí Lotyšska na členství v NATO a EU. Od roku 1992 Rusko vznášelo v různých mezinárodních organizacích námitky proti zacházení s ruskojazyčnou menšinou v Lotyšsku. Rusko líčilo realitu v Lotyšsku zveličeně, režim se podle nich

⁴⁸ Statistical Office of Estonia - Central Statistical Bureau of Latvia - Statistics Lithuania, „2000 Round of Population and Housing Censuses in Estonia, Latvia and Lithuania“ (Vilnius: Statistics Lithuania, 2003): 13, http://www.csb.gov.lv/sites/default/files/item_file_2064_baltcen3.pdf (staženo 21. 2. 2016).

⁴⁹ Bleiere et al., „History of Latvia“, 477.

⁵⁰ Statistical Office of Estonia - Central Statistical Bureau of Latvia - Statistics Lithuania, „Housing Censuses in Estonia, Latvia and Lithuania“, 13.

⁵¹ Trenin, „Russian-Baltic Relations: Prospects and Risks“, 64.

rovnal „apartheidu“ a politiku k menšinám přirovnávalo k „etnické čistce“.⁵² V říjnu 1992 Moskva dosáhla vyslání pozorovací mise OSN, která ale konstatovala spíš jen pocit diskriminace u ruskojazyčné minority, než hrubé porušování jejich práv.⁵³ Mise OBSE, trvající od listopadu 1993 do prosince 2001 a vyslaná na popud Moskvy, shledala několik vážných problémů jako pomalý postup naturalizace, přehnané požadavky na ni, mnoho rozdílů v právech občanů a neobčanů či slabé soudnictví. Poté, co Lotyšsko implementovalo navržená doporučení do legislativy, ale OBSE neshledávala další nedostatky. Fórem pro ruské stížnosti na lotyšskou politiku se staly také Rada Evropy, či EU a NATO, kde Rusko požadovalo zamítnutí členství Lotyšsku z důvodu jeho politiky k menšinám.⁵⁴

2.4.3 Krize lotyšsko-ruských vztahů 1998

Zhoršení rusko-lotyšských vztahů v roce 1998 a vypuknutí šestiměsíční krize bylo také zapříčiněno situací kolem ruskojazyčné menšiny. Způsobilo ji násilné rozpuštění nepovoleného protestního shromáždění před budovou Městské rady v Rize 3. 3., kterého se účastnili převážně ruští penzisté. Ruská média incident zobrazovala jako důkaz diskriminační politiky lotyšské vlády k jejich etniku.⁵⁵ Moskevský starosta Lužkov obvinil lotyšské autority z genocidy a přirovnal Lotyšsko k Pol Potově Kambodži.⁵⁶ Situace se dále vyostřila po oslavách Dne lotyšských legionářů připomínajícího vojáky, kteří byli za druhé světové války součástí Waffen SS. Jsou důkazy, že Baltské Waffen SS nebyly sestaveny z dobrovolníků, nýbrž vytvořeny nacistickou okupační správou pomocí povinných odvodů.⁵⁷ Rusko přesto odstartovalo antifašistickou kampaň proti Rize. Vztahy Lotyšska s Ruskem se dostaly na svou nejnižší úroveň od roku 1991, byly přerušeny politické kontakty a zavedeny neoficiální ekonomické sankce. Pro Rusko byla krize příležitostí mezinárodně diskreditovat

⁵² Muižnieks, „Russian Foreign Policy Towards "Compatriots" in Latvia“, 121.

⁵³ United Nations, Report of the Secretary General, „*Situation of Human Rights in Estonie and Latvia*“, A/48/511, 26. 10. 1993, (General Assembly, 1993), 17.
http://ap.ohchr.org/documents/dpage_e.aspx?c=100&su=106 (staženo 21. 2. 2016).

⁵⁴ Muižnieks, „Russian Foreign Policy Towards "Compatriots" in Latvia“, 125.

⁵⁵ Daina Bleiere a Aivars Stranga, „The Latvian Russian Crisis of 1998“, in *Crisis Management in a Transitional Society: The Latvian Experience*, ed. Eric K. Stern a Dan Hansén. (Vällingby: Försvarshögskolan, 2004), 222.

⁵⁶ Bleiere et al., „History of Latvia“, 491.

⁵⁷ Andrew Ezergailis, *The Latvian Legion: Heroes, Nazis or Victims? A collection of documents from OSS War-Crimes investigation files* (Rīga: Historical Institute of Latvia, 1997), 95.

Lotyšsko a zkusit tak zabránit jeho vstupu do EU a NATO.⁵⁸ Kampaň ustala poté, co Riga v roce 1998 liberalizovala národnostní politiku.

2.4.4 Ekonomické vztahy

Lotyšsko bylo od sovětských dob plně závislé na dodávkách energií a surového materiálu z Ruska. Po nezávislosti je musela republika začít nakupovat od Ruska za světové ceny. Závislost Rigy na ruské ropě, plynu a rudách představovala pro stát bezpečnostní hrozbu, protože ekonomická nejistota ve vztahu s Moskvou byla příliš vysoká.⁵⁹ Významným impulzem pro Lotyšsko, aby se z této nebezpečné závislosti vymanilo, byly dva ekonomické propady.

Ještě v roce 1993 se Lotyšsko obnovením meziválečné měny Latu odstříhlo od turbulentní rublové zóny a zastavilo inflaci.⁶⁰ V roce 1995 ale v zemi vypukla bankovní krize, ve které se desítky bank staly insolventními. Rolí sehrála mimo jiné závislost mnoha bank na spekulativním kapitálu z Ruska, jehož odchod v krizi způsobil jejich pád.⁶¹ Další zkoušku pro lotyšské bankovníctví znamenala ruská finanční krize v roce 1998. Lotyšské banky ohrozila devalvace rublu, protože 10 z 31 jich mělo více než 10 % svých aktiv na burzách a v cenných papírech Ruska a dalších zemí rublové zóny. Nejslabší banky proto padly, HDP v první čtvrtině roku 1999 kleslo o 2,3 % a průmyslová výroba se propadla o 14,5 %.⁶² Po krizi následovalo další kolo konsolidace bankovního sektoru a diverzifikace investic na bezpečnější trhy.

Oba případy ukázaly, jak důležitá je pro Lotyšsko ekonomická reorientace a staly se katalyzátorem odpoutání od bouřlivého souseda. Ještě v 90. byla Moskva největším partnerem Lotyšska v zahraničním obchodu. V letech 1994–97 souviselo celých 24% lotyšského HDP s importem a exportem zboží z/do Ruska. Do roku 1997 směřovalo do Ruské federace 20–23 % z celkového objemu lotyšského dovozu a vývozu.⁶³ Podíl Ruska jako obchodního partnera Rigy ale postupně klesal, hlavně ve prospěch Skandinávských zemí nebo Německa. V roce 1998 už Lotyšsko uskutečňovalo 56 % importu a exportu se zeměmi EU, přičemž do bývalých sovětských republik

⁵⁸ Stranga, Aivars, „The End Product, A Crisis in Latvian-Russian Relations (March - August 1998“), NATO Research Fellowship Programme 1996-1998, 10, <http://www.nato.int/acad/fellow/96-98/stranga.pdf> (staženo 21. 2. 2016).

⁵⁹ Stranga, „Baltic-Russian Relations“, 208.

⁶⁰ Švec, Macura, Štoll, „Dějiny pobaltských zemí“, 276.

⁶¹ Smith, „The Baltic states“, 103.

⁶² Ibid., 105.

⁶³ Dančák, Pospíšil, Rakovský, „Pobaltí v transformaci“, 215.

vyváželo méně než 20 % exportního objemu.⁶⁴ Ještě v této dekádě tak Riga zvládla značně snížit svou ekonomickou závislost na Rusku.

2.4.5 Energetické vztahy

Zajištění energetických surovin bylo jednou z bezpečnostních priorit Rigy. Na dodávkách energií z Ruska byla kompletně závislá, plyn dovážela ze 100 %. Po rozpadu SSSR nastal pokles v těžbě a produkci ropy, zavedení exportních kvót a zvýšení cen, což v baltských státech vyústilo v energetickou krizi. V letech 1991–92 dostávalo Lotyšsko jen 10 % potřebných dodávek ropných produktů.⁶⁵ Lotyšsko zůstávalo i přes ekonomickou reorientaci kvůli geografické poloze závislé na palivech z Ruska. Dodávky navíc podléhaly napětí v bilaterálních vztazích.

Existoval ale i společný zájem. Rusko bylo v exportu své ropy závislé na lotyšském tranzitním sektoru. Nemělo ještě na Baltu vlastní rozvinuté nezamrzající přístavy. Přes lotyšský tak Ventspils v 90. letech proudilo 13–15 % veškerého ruského exportu a 30 % jeho celkového vývozu do Západní Evropy. Tranzitní sektor a úzce napojená odvětví generovala až čtvrtinu lotyšského HDP.⁶⁶ Vztahy v energetice druhé poloviny 90. let byly aktivní, vzájemně výhodné a převládal oboustranný zájem na kooperaci.

Politické tenze ale postupně zkomplikovaly i ekonomické vztahy. V letech 1997 a 1998 rostly u obou stran aspirace zredukovat ekonomickou závislost na partnerovi. Roku 1996 ruský ministr pro paliva a energetiku Rodionov prohlásil, že je nesmysl, aby Rusko s prostředky vybudovat vlastní přístavy, spoléhalo na Ventspils.⁶⁷ V roce 2001 byl tedy otevřen exportní terminál v Primorsku a Rusko postupně přestalo transportovat surovou ropu do Ventspilsu. Pro Lotyšsko se tím zcela změnil status quo. Po diverzifikaci ruských exportních cest přestalo být pro Moskvu nepostradatelným partnerem.

2.4.6 Ruský odpor proti vstupu Lotyšska do NATO

Vysoce konfliktním tématem v bilaterální agendě byla snaha Lotyšska vstoupit do Severoatlantické aliance. Lotyšská národní obranná strategie chápala členství v NATO jako primární prostředek k zajištění bezpečnosti a nejlepší možnou garanci

⁶⁴ Smith, „The Baltic states“, 118.

⁶⁵ Andris Sprūds, „Latvian-Russian Energy Relations“, in *Latvian-Russian Relations: Domestic and International Dimensions*, ed. Nils Muižnieks. (Riga: Latvijas Universitāte, 2006), 110.

⁶⁶ *Ibid.*, 111.

suverenity.⁶⁸ Od členství si Riga slibovala především vyvážení geopolitické síly Moskvy.⁶⁹ NATO mělo vyřešit její bezpečnostní deficit ve vztahu k tomuto silnějším sousedu.

V 90. letech byl vztah Ruska a NATO plný nejistoty a podezřívání. Moskva nevěřila ujišťování, že NATO po konci studené války přestalo být nepřitelem Ruska.⁷⁰ Moskva doufala v udržení svého vlivu v teritoriu bývalého SSSR a expanze Severoatlantické aliance za tyto hranice ohrožovalo její strategické zájmy. Případné rozšíření NATO na území bývalého SSSR Rusko označilo za „překročení červené linie“ s negativními dopady na rusko-baltské vztahy.⁷¹ Integrace baltských republik do Aliance neměla být dopuštěna za žádných okolností. Anton Surikov, badatel z Výzkumného ústavu obrany (soukromého think-tanku podporovaného ruským ministerstvem obrany), v létě 1996 poznamenal, že baltské státy by po vstupu měly být okupovány.⁷² K integraci Lotyšska do EU Moskva přistupovala s tendencí vykreslovat rozdíl mezi „špatným Západem“, reprezentovaným právě NATO a Spojenými státy, a „dobrým Západem“, neboli EU a západoevropskými státy. NATO a USA měly být odstrašovány, ale s EU Rusko chtělo rozvíjet dobré vztahy.⁷³ Vnímalo ji totiž jako silného ekonomického partnera a neohrožující organizaci.

Moskva vyvinula rozmanité snahy, aby vstupu Lotyšska do Severoatlantické aliance zabránila. Využívala různé prostředky od otevřených protestů, ekonomického a vojenského tlaku, poukazování na situaci kolem údajného porušování práv menšin v Lotyšsku až po blokování jednání o demarkaci státní hranice. Snažilo se odrazovat Západ od přijetí Lotyšska za člena například poukazy na zhoršení vztahů Ruska s Aliancí, dojde-li k integraci. Když protesty proti rozšíření aliance a snaha diskreditovat Lotyšsko u stávajících členů nevedly k zastavení integračního procesu, Moskva se pokusila navrhnout baltským státům alternativu. V roce 1997 jim nabídla bezpečnostní garance s možností multilaterálního rozšíření, pakty o neútočení, zřízení horké linky a

⁶⁷ Sprūds, „Latvian-Russian Energy Relations“, 113.

⁶⁸ Galbreath, „Latvian Foreign Policy after Enlargement“, 451.

⁶⁹ Andrew C. Winner, „The Baltic States: Heading West“ *The Washington Quarterly* 25, č. 1 (2002): 207, <https://muse.jhu.edu/journals/wq/summary/v025/25.1winner.html> (staženo 21. 2. 2016).

⁷⁰ Šleivite, „Russia's European Agenda“, 26.

⁷¹ Dmitri Trenin, „Russian-Baltic relations: a decade after separation“, in *Die Beziehungen zwischen Russland und den baltischen Staaten: eine Bestandsaufnahme Russische und baltische Stimmen*, ed. Martin Malek (Wien: Landesverteidigungsakademie/ Militärwissenschaftliches Büro, 1999), 47.

⁷² Stranga, „Baltic-Russian Relations“, 196.

⁷³ Margot Light, John Löwenhardt a Stephen White, „Russia and the Dual Expansion of Europe“, in *Russia between east and west: Russian foreign policy on the threshold of the twenty-first century*, ed. Gabriel Gorodetsky. (London: Franc Class, 2008), 66.

snížení počtu vojenských sil v severozápadním vojenském okruhu o 40 %.⁷⁴ Baltské vlády ale nabídku odmítly. Nechtěly jednostranné garance od Ruska, nýbrž proti němu.

Ruský přístup k expanzi aliance se po roce 1999 stal pragmatičtější - nadále rozšíření NATO rozhodně odmítalo, ale přestalo mu aktivně bránit. Nechtělo totiž zhoršit vztahy se Západem do té míry, že by nebylo návratu.⁷⁵ Vladimír Putin ve svém projevu v září 2001 k tématu uvedl: „Je to jejich volba (baltských států, pozn.), i když my pro expanzi NATO nevidíme žádný objektivní důvod.“⁷⁶ Po roce 1999 také došlo k proměně vztahů NATO-Rusko. V tom roce provedla Aliance svou první ofenzivní operaci mimo oblast washingtonské smlouvy, když se angažovala ve válce v Kosovu a bombardovala Srbsko, navíc bez mandátu OSN. Kvůli tomu a kvůli přijetí nového Strategického konceptu NATO a Akčního plánu členství, který se týkal i baltských států, vypukla ve vztazích Ruska se Západem, respektive s USA, krize.⁷⁷ Rusku zásah Aliance za jejími hranicemi vadil, protože by se po vstupu baltských států do ní mohlo stát obětí podobné ofenzivy.⁷⁸

2.4.7 Spor o vymezení státní hranice

Dalším vážným problémem v bilaterálních vztazích Lotyšska a Ruské federace se stala nevyřešená mezistátní hranice. Po obnovení nezávislosti Lotyšska nebyla jeho státní hranice stejná jako v roce 1920, protože části území, včetně regionu Abrene, byly v roce 1944 Nejvyšším sovětem Lotyšské svazové socialistické republiky nuceně odstoupeny RSFSR. Bylo nutné buď vzájemně uznat za platnou podobu hranice před rokem 1944, nebo dojednat novou. Více než u jiných sporů ve vzájemných vztazích pramenil v tomto případě konflikt z odlišného výkladu historie u obou stran.⁷⁹ Spíše než skutečnou roztržkou tak byla situace kolem nevyjasněné hranice střetem antagonistických národních identit. Lotyšsko trvalo na tom, aby v případné nové smlouvě o hranicích nechyběl odkaz k lotyšsko-sovětské mírové smlouvě z roku 1920, ve které Sovětský svaz stvrdil nezávislost, suverenitu a státní hranice Lotyšska, a aby tuto smlouvu ruská strana uznala. To v jednání vytvořilo rozkol znemožňující jakýkoli posun.⁸⁰

⁷⁴ Dančák, Pospíšil, Rakovský, „Pobaltí v transformaci“, 211.

⁷⁵ Rinkēvičs, „NATO, Russia and Latvia: a new kind of relationship“, 141.

⁷⁶ Mikhelson, „Baltic-Russian Relations“, 277.

⁷⁷ Trenin, „Russian-Baltic Relations: Prospects and Risks“, 63.

⁷⁸ Šleivite, „Russia's European Agenda“, 27.

⁷⁹ Mole, „The Baltic States“, 128.

⁸⁰ Šleivite, „Russia's European Agenda“, 126.

V lednu 1992 lotyšská Nejvyšší rada vydala Rezoluci o republikové teritoriální integritě, která všechna rozhodnutí nejvyššího sovětu SSSR ve vztahu k lotyšské východní hranici prohlašovala za neplatná a konstatovala, že hranice je definována smlouvou 1920. Nevyslovila přímo požadavek na vrácení Abrene, jen poukázala na jeho protiprávní inkorporaci.⁸¹ Lotyšští politici totiž jednali ve shodě s diskursem nepřerušené státnosti. Nacionalističtí poslanci ale odmítali ústupky a argumentovali tím, že kdyby se vzdali Abrene s většinou ruské populace, byl by to nebezpečný precedens například i pro Daugavpils s pouhými 10 % etnických Lotyšů.⁸²

Moskva na lotyšskou rezoluci z ledna 1992 reagovala podrážděně. Smlouvu z roku 1920 jako základní dokument upravující hranici odmítala uznat. Ruští představitelé argumentovali tím, že její platnost zanikla, když Lotyšsko vstoupilo do SSSR a že vstup Rigy byl dobrovolný a veškeré smlouvy ze sovětské éry, včetně úpravy hranic, tedy platí.⁸³ Moskva také přižívovala historický rozměr sporu, když například ruský ministr zahraničí Ivanov na jaře 2001 prohlásil lotyšská tvrzení o okupaci z roku 1940 a anexi za nepodložená a ignorující historickou realitu.⁸⁴ Řešení hranice Rusko spojovalo s požadavkem na změnu lotyšské politiky k menšinám.

V roce 1996 lotyšští poslanci vydali Deklaraci o okupaci Lotyšska, která zdůrazňovala význam Říšské mírové smlouvy pro stanovení východní hranice a připomínala, že Rusko neuznává historický fakt okupace. To vyvolalo extrémně negativní odpověď Moskvy a vyjednávání na čas zamrzla. Poté, co Estonci oznámili svou připravenost podepsat dohodu o státní hranici bez odkazů na smlouvu z roku 1920, následovala Riga stejného příkladu. Od lotyšské vlády to byl velký ústupek, velká část lotyšské veřejnosti vládu za tento krok kritizovala.⁸⁵ V listopadu 1997 se společné mezivládní komisi podařilo sestavit konečnou podobu návrhu smlouvy o hranicích. Dohoda ale kvůli ruské straně nedospěla k ratifikaci. Moskva to zdůvodnila údajnou krizí v bilaterálních vztazích zaviněnou lotyšským přístupem k ruskojazyčným rezidentům. Pro Rusko bylo odsouvání řešení podoby hranice ve skutečnosti nástrojem ke snižování šancí Lotyšska na vstup do NATO, protože nejasné vymezení teritoria státu bylo jednou z překážek členství.⁸⁶

⁸¹ Muižnieks, „Russian Foreign Policy Towards "Compatriots" in Latvia“, 134.

⁸² Mole, „The Baltic States“, 133.

⁸³ Doroņenkova, „Official Russian Perspectives“, 23.

⁸⁴ Šleivite, „Russia's European Agenda“, 132.

⁸⁵ Bleiere et al., „History of Latvia“, 458.

⁸⁶ Trenin, „Russian-Baltic relations: a decade after separation“, 47.

3. Lotyšsko-ruské vztahy 2004–2010

Vztahy Lotyšska a Ruské federace se v 90. letech do jisté míry stabilizovaly, ale dialog byl na počátku období zamrznutý na zásadních tématech. Po roce 2004 zůstaly ve vztazích nevyřešené problémy, z nichž nejvýznamnější se týkaly situace rusky mluvící menšiny, demarkace hranice a asymetrie v energetických vztazích.⁸⁷ Příčinou stagnace progresu v dialogu byl hluboko zakořeněný konflikt státních identit, který přetrvával i po roce 2004 a byl spojený s účelným využíváním historie oběma aktéry.⁸⁸

Ani jedna strana v předchozím období nepodnikla konkrétní kroky k navázání vzájemně výhodných vztahů a snižování historické nedůvěry. Oficiální politické dokumenty obou států nenaznačovaly skutečný zájem na zlepšení bilaterálních vztahů. Lotyši ve Směrnici zahraniční politiky do roku 2005 konstatovali, že s Ruskem stojí o „udržení bilaterálních vztahů založených na... oboustranně výhodné spolupráci“, ale neimplementovali konkrétní politiku. Rusko ve své Koncepci zahraniční politiky z roku 2000 uvedlo, že usiluje o dobré sousedské vztahy, ale že musí být respektovány ruské zájmy a zájmy ruskojazyčných menšin.⁸⁹ Ve vzájemných vztazích tedy přetrvávaly výzvy, které čekaly na své vyřešení po integraci Lotyšska do EU a NATO.

3.1 Perspektiva vývoje vztahů po roce 2004

Očekávání v souvislosti se vstupem Lotyšska do EU a NATO dala vzniknout celé řadě předpovědí analyzujících možný dopad integrace na vztah s ruským sousedem. Předpokládalo se, že integrace může rusko-lotyšské vztahy zlepšit – minimálně se měly otevřít nové možnosti pro jejich pozitivní vývoj.⁹⁰ Aivars Stranga dokonce tvrdil, že bez členství Lotyšska v politických a bezpečnostních strukturách by nebylo možné rozvinout plně konstruktivní vztahy.⁹¹ Členství mělo totiž ukončit nerovnováhu v bilaterálních vztazích mezi Moskvou a Rigou a tím odstranit existenciální nejistotu Lotyšů, což byl předpoklad pro normalizaci vztahů.⁹² U Ruska se predikovalo, že s Lotyšskem přestane jednat jako s blízkým zahraničím, protože bude muset brát v úvahu

⁸⁷ Galbreath a Lamoreaux, „Latvia: On the push-pull effects“, 114.

⁸⁸ Rikveilis, „Fifteen years of Latvian-Russian relations“, 17.

⁸⁹ Ozoliņa a Rikveilis, „Latvian and Russian Foreign Policy“, 91.

⁹⁰ Ehin a Berg, „Incompatible Identities“, 276.

⁹¹ Muižnieks, „Latvian-Russian Relations“, 15.

⁹² Ehin a Berg, „Incompatible Identities“, 4.

zájmy EU a NATO a nebude už schopné využívat svou dominanci v bilaterálních kontaktech s Rigou.⁹³

Pozitivní dopad integrace do EU se očekával hlavně v oblasti ekonomických vztahů. Integrace měla způsobit snazší přístup Ruska na trh EU a v důsledku toho i nárůst vzájemné obchodní výměny.⁹⁴ Předpokládalo se, že ruské firmy budou expandovat do Lotyšska a že Lotyši budou ekonomicky těžit z tranzitní polohy mezi EU a Ruskem a ze znalosti ruského trhu. Byla dokonce predikována možnost vzniku vzájemné ekonomické „závislosti“.⁹⁵ Díky růstu ekonomických kontaktů mohla vzniknout v obou státech hlasitější lobby za dobré vzájemné politické vztahy. Na základě zkušeností z dřívějšího období se očekával pozitivní vývoj i v záležitostech ruské menšiny a státní hranice.⁹⁶ Riga totiž v minulosti liberalizovala národnostní politiku a zmírnila své nároky ohledně státní hranice, aby vyhověla podmínkám členství v EU a NATO.

Někteří komentátoři předpovídali, že zatímco EU umožní pozitivní vývoj vztahů, NATO je poškodí. Dmitri Trenin například tvrdil, že zatímco rozšíření EU přinese oboustranné benefity, expanze NATO povede k akutní konfrontaci Ruska se Západem.⁹⁷ Podle některých analytiků ale mohlo být NATO teoreticky také schopné přinést zlepšení lotyšsko-ruských vztahů. Ti tvrdili, že členství Lotyšska v Alianci přirozeně ukončí snahy Ruska udržet tuto republiku ve své sféře vlivu a donutí ho k zapojení do kooperativní bezpečnosti a posílení vazeb s Rigou. U Lotyšska očekávali, že vstup do NATO zlepší kvalitu jeho spolupráce s Ruskem, protože vyřeší jeho existenciální obavy ve vztahu s ním.⁹⁸

3.2 Lotyšská pozice

Lotyšská zahraniční politika v roce 2004 vyjádřila spokojenost s dosažením svých primárních cílů, tedy vstupu do EU a NATO.⁹⁹ Riga chtěla členstvím v euroatlantických strukturách vyřešit asymetrii ve vztazích s Moskvou. Věřila, že po přenesení vzájemných vztahů z bilaterální úrovně do širšího rámce EU–Rusko, NATO–

⁹³ Mikhelson, „Baltic-Russian Relations“, 278.

⁹⁴ Ehin a Berg, „Incompatible Identities“, 4.

⁹⁵ Trenin, „Russian-Baltic Relations: Prospects and Risks“, 67.

⁹⁶ Furman, Muižnieks, Pelnēns, „Latvia and the Russian Federation: Twenty Years of Relations“, 217.

⁹⁷ Muižnieks, „Latvian-Russian Relations“, 15.

⁹⁸ Šleivite, „Russia's European Agenda“, 135, 142.

⁹⁹ Galbreath a Lamoreaux, „Latvia: On the push-pull effects“, 115.

Rusko, bude muset Moskva jednat i s Bruslem a opustit svůj konfrontační tón.¹⁰⁰ Bezpečnost Rigy byla po vstupu do NATO na nejlepší úrovni v historii a členství posílilo sebevědomí Lotyšska, takže vznikly teoreticky podmínky pro normalizaci lotyšsko-ruských vztahů.¹⁰¹

Směrnice lotyšské zahraniční politiky 2006–10 zmiňovala, že vtať s Ruskem má být založen na pragmatických základech a spolupráci a že je potřeba vyřešit vzájemné problémy, podporovat politický dialog a hospodářskou spolupráci.¹⁰² Deklarovaný zájem na konstruktivních vztazích měl ale silnou překážku v tom, že Lotyši trvali na své verzi výkladu historie. Ve vztahu Rigy a Moskvy pokračoval nepřekonatelný konflikt identit. Riga opakovaně umisťovala problém historie do agendy. Nejpodstatnějším tématem byla pro ni ilegální sovětská okupace. Politici tvrdili, že dokud Rusko neuzná protiprávnost tohoto aktu, budou panovat obavy z jeho záměrů a nedojde k normalizaci vztahů.¹⁰³

3.3 Ruská pozice

Moskva v době prezidentství Vladimira Putina začala v mezinárodní politice zastávat sebevědomější pozici. Díky rostoucím cenám energií po roce 2004 Rusko ekonomicky posílilo a zvýšilo svou sebejistotu. Jeho politika se v důsledku toho stala více asertivní a kritičtější k Západu. Koncept ruské zahraniční politiky z roku 2008 byl více antizápadní než verze z roku 2000. Vyzdvihoval údajné posilování Ruské federace na mezinárodní scéně, tvrdil, že unipolární světový řád je překonán, USA ztrácí svůj monopol a Rusko se znovu stalo novým pólem. Kritizoval také údajné porušování mezinárodního práva Západem, především angažování NATO v kosovské válce, možnou expanzi Aliance na Ukrajinu a plánovaný antibalistický deštník v Evropě.¹⁰⁴

Rusko bylo stále přesvědčeno, že baltské státy musí zůstat v jeho sféře vlivu. Putin sice odvolal rétoriku blízkého zahraničí, ale dál zastával názor, že Moskva má v těchto zemích vitální zájmy.¹⁰⁵ Koncept ruské zahraniční politiky z roku 2008 tvrdil, že Moskva chce s Lotyšskem rozvíjet vtaťy v duchu dobrého sousedství a že kamenem

¹⁰⁰ Anders Wivel a Hans Mouritzen, *The Geopolitics of Euro-Atlantic Integration* (Abingdon: Routledge, 2004), 136.

¹⁰¹ *Ibid.*, 120, 136.

¹⁰² „Latvia's Foreign Policy Guidelines 2006-2010“, Ministry of foreign affairs of the Republic of Latvia, <http://www.mfa.gov.lv/en/policy/information-on-the-history-of-latvia/latvia-s-foreign-policy-guidelines-2006-2010> (staženo 21. 2. 2016).

¹⁰³ Šleivite, „Russia's European Agenda“, 133.

¹⁰⁴ *Ibid.*, 49.

¹⁰⁵ *Ibid.*, 51–52.

úrazu ve společném vztahu je záležitost ruskojazyčné menšiny. Dokument také implicitně zmiňoval Lotyšsko v souvislosti se snahami přepisovat historii.¹⁰⁶ Postoj Moskvy k problému historie se, stejně jako v případě Rigy, nezměnil. Rusko dál zastávalo mínění, že připojení Lotyšska k SSSR bylo legální a závazky Rigy vyplývající z jejího členství tedy platí.

3.4 Vybrané problémy lotyšsko-ruských vztahů 2004–2010

3.4.1 Lotyšsko a Evropská politika sousedství

Po svém vstupu do EU se Lotyšsko aktivně zapojilo do evropské politiky sousedství. Lotyšská zahraniční politika stanovila podporu sousedních zemí EU jako jednu ze svých priorit.¹⁰⁷ Nejdůležitějšími partnery Rigy se staly Gruzie, Moldávie, Ukrajina a Bělorusko. Lotyši asistovali těmto státům v ekonomických a demokratických reformách a tím v úniku z ruské sféry vlivu – poukazovali na nedemokratickou tendenci Ruska prosazovat svou vedoucí roli v těchto zemích.¹⁰⁸

Aktivita Rigy v bývalých republikách SSSR ale nutně vedla ke střetu zájmů s Ruskem, které region považovalo za svou zájmovou sféru. Moskva v tomto nárazníkovém pásu za svou hranicí odmítala jakékoli zasahování Západu, a lotyšským aktivitám zde proto tvrdě oponovala. Odmítala především formát 3+3, tedy spolupráci tří baltských republik, USA, Ukrajiny a Gruzie. Dle ní šlo o antiruskou, proamerickou organizaci.¹⁰⁹ Lotyšské sdílení zkušeností z integrace do EU a NATO se sousedními zeměmi se Rusku jevilo jako pokračující expanze těchto organizací. Lotyšský ministr zahraničí se k záležitosti vyjádřil takto: „To není jejich, ale naše blízké zahraničí!“¹¹⁰ Ve skutečnosti ale mělo Rusko v regionu mnohem silnější zájmy a také nástroje politického a ekonomického vlivu než Riga.¹¹¹

3.4.2 Spor o situaci ruskojazyčné menšiny

I po roce 2004 přetrvával problém ruskojazyčné menšiny jako jeden z nejvýznamnějších konfliktů v bilaterálních vztazích. Do roku 2006 Rusko pokračovalo v

¹⁰⁶ Muižnieks, „Latvian-Russian Relations“, 17.

¹⁰⁷ „Latvia's Foreign Policy Guidelines 2006-2010“, Ministry of foreign affairs of the Republic of Latvia, <http://www.mfa.gov.lv/en/policy/information-on-the-history-of-latvia/latvia-s-foreign-policy-guidelines-2006-2010> (staženo 21. 2. 2016).

¹⁰⁸ Mālksoo, „From Existential Politics Towards Normal Politics?“, 278.

¹⁰⁹ Šleivite, „Russia's European Agenda“, 151.

¹¹⁰ Galbreath, „Latvian Foreign Policy after Enlargement“, 450.

¹¹¹ Muižnieks, „Latvian-Russian Relations“, 38.

kritice Lotyšska v mezinárodních organizacích a poté přešlo k přímé asistenci Rusům v Lotyšsku. Rusko nesouhlasilo s postojem EU a OBSE, že národnostní politika Lotyšska je již v souladu s mezinárodním právem a tvrdilo, že práva ruskojazyčné menšiny jsou stále porušována. V roce 2005 přinesli ruští politici téma do společných konzultací EU–Rusko o lidských právech.¹¹²

Kromě politických invektiv Moskva podporovala ruskojazyčnou menšinu v Lotyšsku i přímo. Většina asistence krajanům spadala do sféry kultury a vzdělání, ale nebylo pochyb, že se ruské menšině dostávalo podpory i v politické rovině. Z vyšetřování lotyšských bezpečnostních složek vyplynulo, že při protestech proti latvinizaci menšinových škol na jaře 2004 mělo Ústředí pro obranu ruskojazyčných škol finanční příspěvky z Ruska.¹¹³ Rusům v Lotyšsku vadila podoba nového vzdělávacího zákona, který nařizoval přechod k lotyštině jako hlavnímu vyučovacím jazyku v menšinových školách. Požadovali zavedení ruštiny jako druhého státního jazyka a nulovou variantu občanství. Rusko krajany podpořilo, když vyjádřilo k úpravě zákona výhrady a požadovalo obnovení mise OBSE.¹¹⁴

Lotyšsko si bylo vědomo hrozby, kterou neintegrováná ruská menšina potenciálně znamenala. K roku 2010 mělo lotyšské občanství 59,4 % všech příslušníků ruského etnika v zemi a 35,8 % mělo status neobčana.¹¹⁵ Po roce 2004 v Lotyšsku vzrostly obavy ze zvyšujícího se vlivu Moskvy na místní Rusy skrze ruská média, která byla velmi sledovaná.¹¹⁶ Ruská média vedla proti Lotyšsku dezinformační kampaň, hovořila o špatné situaci menšin v Lotyšsku, „antiruské“ politice Rigy, jejím špatném vlivu na staré členy EU a NATO ve smyslu vytváření rusofobních nálad a vykreslovala baltské státy jako fašistické země bránící se sblížení a spolupráci s Ruskem a snažící se přepsat historii.¹¹⁷ I přesto, že se Rusko nadále snažilo zdiskreditovat Rigu v mezinárodních organizacích a šířilo antilotyšskou propagandu k tamějším Rusům, na rozdíl od jiných států se mu v Lotyšsku nepodařilo podnítit separatistické hnutí. Přítomnost velké a vlivné ruskojazyčné menšiny ale pro Lotyšsko nadále představovala

¹¹² Muižnieks, „Latvian-Russian Relations“, 30.

¹¹³ Muižnieks, „Russian Foreign Policy Towards "Compatriots" in Latvia“, 126–127.

¹¹⁴ Bleiere et al., „History of Latvia“, 478, 492.

¹¹⁵ Muižnieks, „Latvian-Russian Relations“, 31.

¹¹⁶ Toms Rostoks a Veronika Šilkina, „Latvia's Foreign Policy: 10 Years of EU membership“ *Pro Publico Bono* 4, č. 3 (2014): 106, http://uni-nke.hu/uploads/media_items/rostokos_silinka_latvias-foreignpolicy-10-years-of-eu-membership.original.pdf (staženo 21. 2. 2016).

¹¹⁷ Šleivite, „Russia's European Agenda“, 148.

nejvýznamnější problém bilaterálních vztahů, který se ještě umocnil po invazi Ruska do Gruzie v roce 2008.¹¹⁸

3.4.3 Ekonomické vztahy

Zahraniční obchod mezi Rigou a Moskvou se po roce 2004 zvýšil. Těžiště lotyšského exportu zůstalo sice nadále v EU, ale vývoz do Ruska se v letech 2003–2008 zdvojnásobil a jeho hodnota se zvedla pětinasobně. Ruský export do Lotyšska zaznamenal ve stejném období nárůst o 300 %.¹¹⁹ Na konci roku 2010 bylo číselné vyjádření obchodu Lotyšska následující: do zemí EU vyváželo 70,5 % svého veškerého exportu, do Společenství nezávislých států 16,6 % a do Ruska 11,5 %, což byl největší podíl po Litvě a Estonsku. Nejvíce Riga importovala z EU – 74,9 %, dále ze SNS 16,7 %, z Litvy 15,7 % a následovalo Rusko s 12,1 %, což představovalo více než import z Německa.¹²⁰

Tranzitní sektor zůstal i po roce 2004 významným zdrojem státního příjmu. V roce 2005 směřovalo 49 % veškerého tranzitu po lotyšské železnici z/do Ruska. Rusko mělo i po roce 2004 největší podíl na tranzitech zboží přes Lotyšsko, ale došlo k výrazné proměně jeho skladby. Zatímco v roce 1998 více jak polovinu nákladů tvořila ropa, v roce 2008 už třetinu představovalo uhlí.¹²¹ Lotyšsko se také po vstupu do EU stalo útočištěm pro vkladatele z bývalých zemí SSSR, včetně Ruska. Počet vkladů nerezidentů v lotyšských bankách se v letech 2004–2010 zdvojnásobil.¹²² Integrace byla stimulem i pro nárůst ruských investic v Lotyšsku. Podle odhadů mohlo být Rusko v roce 2009 dokonce druhým největším zahraničním investorem v Lotyšsku, nicméně podle oficiálních dat se umístilo čtvrté.¹²³ V roce 2006 ratifikovaly oba státy dohodu o ekonomické spolupráci.

Je důležité poznamenat, že politické napětí ve vzájemných vztazích nemělo vliv na obchodní výměnu. Lotyšští ekonomové pomocí ekonometrie a tzv. gravitačního modelu vypočítali, že reálná úroveň obchodu Lotyšska s Ruskem odpovídá očekávání a politické tenze nezpůsobily žádné omezení obchodní výměny.¹²⁴

¹¹⁸ Šleivite, „Russia's European Agenda“, 152.

¹¹⁹ Muižnieks, „Latvian-Russian Relations“, 52.

¹²⁰ „Foreign trade of Latvia in December 2010“, Central Statistical Bureau of Latvia,

<http://www.csb.gov.lv/en/notikumi/foreign-trade-latvia-december-2010-32503.html> (staženo 21. 2. 2016).

¹²¹ Muižnieks, „Latvian-Russian Relations“, 54.

¹²² *Ibid.*, 55.

¹²³ *Ibid.*, 57-58.

¹²⁴ *Ibid.*, 59.

3.4.4 Energetické vztahy

Energetika zůstala i po roce 2004 spornou a komplikovanou oblastí vztahů. Mezi Moskvou a Rigou zde panovala velká asymetrie. Lotyšsko zůstalo i po roce 2004 energeticky závislé na Rusku a tato jeho zranitelnost byla zdrojem vážných bezpečnostních obav.¹²⁵ Po uzavření litevské jaderné elektrárny Ignalina v roce 2009 bylo navíc Lotyšsko nuceno zvýšit import elektřiny z Ruska o 20 %.¹²⁶

V souvislosti se změnou zahraniční politiky Ruska došlo k tzv. „ekonomizaci“ vztahů se sousedními státy. V praxi to znamenalo, že Rusko Lotyšům zvýšilo ceny za dodávky ropy a plynu a snažilo se snižovat svou závislost na tranzitu přes lotyšské území tím, že vybuďovalo vlastní přístavní terminály.¹²⁷ Po zahájení provozu terminálu Primorsk došlo k přerušení dodávek ropy do Ventspilsu. Lotyšsko tak přišlo o jedinou výhodu, co mělo proti Rusku – jeho závislost na tranzitním sektoru.¹²⁸ Tranzit surové ropy sice v roce 2007 ustal, ale náklady z Ruska se po železnici do Ventspilsu přepravovaly dál, pouze se změnila jejich skladba.

Novým rozporuplným tématem v energetických vztazích se po roce 2004 stal rusko-německý projekt plynovodu Nordstream, který oproti původním plánům obcházel Pobaltí. Projekt se setkal se silnou kritikou států Pobaltí. Ty poukazyvaly na politickou motivaci projektu demonstrovanou obrovskými náklady, technologickou náročností a ekologickými riziky, neboť původně plánovaná trasa vedoucí přes Pobaltí a Polsko byla kratší, levnější a méně technologicky náročná. Rusové odmítli, že by byl projekt politickým nástrojem k tlaku na jmenované státy a zdůvodnili konstrukci dražšího varianty zájmem vyhnout se v budoucnu tranzitním poplatkům. Ale ruský velvyslanec v Rize Viktor Kalužny uvedl jako jeden z důvodů výběru trasy obcházející Lotyšsko selhání nalezení politického porozumění.¹²⁹ S konstrukcí plynovodu měl klesnout význam lotyšských tranzitních infrastruktur pro Rusko a očekávalo se tedy další zhoršení vyjednávací pozice Rigy k Rusku.¹³⁰

3.4.5 NATO a téma bezpečnosti v lotyšsko-ruských vztazích

Vstup do NATO pomohl vyřešit asymetrii vojenské moci mezi Ruskem a Lotyšskem. U Rigy se tím zmírnily její existenční obavy, i když si byla vědoma

¹²⁵ Rostoks a Šilkina, „Latvia's Foreign Policy“, 106.

¹²⁶ Muižnieks, „Latvian-Russian Relations“, 49.

¹²⁷ Ibid., 14.

¹²⁸ Šleivite, „Russia's European Agenda“, 144.

¹²⁹ Sprūds, „Latvian-Russian Energy Relations“, 116.

přetrvávajících hrozeb v oblastech jako energetika nebo záležitost ruskojazyčné menšiny.¹³¹ Lotyšsko podporovalo pozitivní vývoj vztahů Rusko – NATO směrem ke spolupráci, protože to vnímalo jako šanci na zlepšení svých vztahů s Moskvou. Riga si slibovala rozvinutí dialogu se sousedem například od křesla v Radě NATO-Rusko. Rusko ale Radu začalo využívat spíše k tomu, aby upozorňovalo na problém menšin v Lotyšsku.¹³²

Jeden z nejvážnějších sporů souvisejících s NATO po roce 2004 se vztahoval k Smlouvě o konvenčních ozbrojených silách v Evropě, tzv. CFE. Rusku nevalil ani tak vstup Lotyšska do NATO, jako fakt, že nebylo signatářem této smlouvy. NATO by podle Moskvy díky tomu značně vylepšilo svou pozici a mohlo začít v Pobaltí vytvářet ofenzivní frontu proti Rusku.¹³³ Expanze infrastruktur NATO k jejím hranicím byla pro Moskvu neakceptovatelná a požadovala ratifikaci smlouvy CFE baltskými republikami. Usilovala o to před jejich vstupem do Aliance, ale i po roce 2004. V prosinci 2007 pak Rusko pozastavilo své závazky vyplývající ze smlouvy CEF a hrozilo, že zvýší svou vojenskou přítomnost u hranic baltských států.¹³⁴

Dalším sporným bodem vztahů po vstupu Lotyšska do Aliance se stala ochrana vzdušného prostoru Pobaltí patrolami NATO. Moskva považovala přítomnost stíhaček NATO za svého druhu agresi a ohrožení její národní bezpečnosti.¹³⁵ Je důležité poznamenat, že v minulosti časté narušování lotyšského vzdušného prostoru po roce 2004 kleslo ze čtyř narušení v roce 2000 na maximálně jeden, dva ročně v letech 2004–2006.¹³⁶ Po integraci Lotyšska také zesílila aktivita ruských speciálních služeb. Důvodem bylo mimo jiné to, že Moskva začala Pobaltí využívat jako předpolí pro špionáž proti NATO. Téměř každý rok baltské státy vyhostily několik ruských špiónů a byly zachyceny přelety průzkumných ruských letadel.¹³⁷

Nejvážnější situace v rusko-lotyšských bezpečnostních vztazích nastala po intervenci Ruska v Gruzii v srpnu roku 2008. Moskva napadla suverénní demokratický stát a svůj zásah zdůvodnila jako humanitární intervenci k ochraně práv ruských

¹³⁰ Šleivite, „Russia's European Agenda“, 145.

¹³¹ Ibid., 42.

¹³² Rinkēvičs, „NATO, Russia and Latvia: a new kind of relationship?“, 141, 148.

¹³³ Šleivite, „Russia's European Agenda“, 138.

¹³⁴ Ehin a Berg, „Incompatible Identities“, 5.

¹³⁵ Muižnieks, „Latvian-Russian Relations“, 43.

¹³⁶ Rinkēvičs, „NATO, Russia and Latvia: a new kind of relationship?“, 151.

¹³⁷ Šleivite, „Russia's European Agenda“, 146.

občanů. To u baltských republik vyvolalo oprávněné obavy. V Lotyšsku vznikla vážná debata o nutnosti přehodnocení národní bezpečnostní strategie a Riga apelovala na NATO, aby posílilo bezpečnostní garance sousedům Moskvy.¹³⁸ Rusko od roku 2004 posilovalo a modernizovalo svou armádu, zvyšovalo aktivitu baltské flotily, pořádalo velká armádní cvičení a zesilovalo vojenské aktivity v západním směru.¹³⁹ V roce 2009 pořádalo velká vojenská cvičení Zapad a Ladoga, vnímaná jako ohrožující pro baltské státy. Lotyšský ministr obrany Janis Sarts k situaci řekl: „Na naší hranici se dějí velká cvičení, mnohem větší než ta, která se konala u gruzínské hranice...“.¹⁴⁰ Ruská intervence v Gruzii vytvořila příznivou konstelaci k vyslyšení požadavků baltských republik na posílení záruk. NATO po roce 2008 začalo pro své členy rozvíjet kontingenční plány, zesílilo investice do vojenské infrastruktury a zahájilo provádění viditelných manévrů. – V roce 2010 se v Pobaltí konala tři velká vojenská cvičení NATO: Baltic Host, Baltops a Sabre Strike.¹⁴¹

V oblasti bezpečnosti nebyly v lotyšsko-ruských vztazích jen tenze. Od poloviny roku 2009 došlo i na kooperaci, když Lotyšsko a Rusko rozvinuly spolupráci na zajištění tzv. Severní distribuční sítě. Tento zásobovací koridor, skrze nějž putovaly dodávky neletálního materiálu pro americké síly v Afghánistánu, vedl z Rigy přes Rusko a Střední Asii do Afghánistánu. Výhodou této trasy byla stoprocentní interoperabilita lotyšské a ruské infrastruktury. Spolupráce proběhla úspěšně, bez jakýchkoli zpoždění či sporů.¹⁴²

3.4.6 Pokračování sporu o vymezení státní hranice

Problém neschopnosti Rigy a Moskvy dohodnout se na podobě společné státní hranice pramenil ze silného konfliktu identit, z antagonistických historických narativů obou stran. Moskva trvala na tom, že smlouva z roku 1920 upravující hranice ztratila platnost s okamžikem vstupu Lotyšska do SSSR. Svou verzi historie se dokonce rozhodla bránit v OSN, kde vznesla proti Lotyšsku v letech 2006-08 různé rezoluce, ve kterých ho vinila z údajných snah „přepisovat historii“.¹⁴³

Po roce 2004 Rusko znovu signalizovalo ochotu podepsat smlouvu o hranici a navrhlo ratifikaci o rok později v Moskvě u příležitosti oslav 60. výročí vítězství ve

¹³⁸ Muižnieks, „Latvian-Russian Relations“, 41.

¹³⁹ Šleivite, „Russia's European Agenda“, 147.

¹⁴⁰ Muižnieks, „Latvian-Russian Relations“, 45.

¹⁴¹ Ibid., 45.

¹⁴² Furman, Muižnieks, Pelnēns, „Latvia and the Russian Federation: Twenty Years of Relations“, 214.

¹⁴³ Muižnieks, „Latvian-Russian Relations“, 37.

Velké vlastenecké válce. V Lotyšsku vznikla debata ohledně návrhu hraniční dohody z roku 1997. Ten totiž vytvářel novou hranici, ignoroval fakt, že ke ztrátě teritorií Lotyšska vedla okupace a nevysvětloval, proč státy uzavírají novou dohodu, když Lotyšsko bylo pokračovatelem meziválečné republiky a Rusko právním nástupcem SSSR, kteří společnou hranici dohodli ve smlouvě z roku 1920.¹⁴⁴ Kvůli těmto právním problémům lotyšští politici doznali, že je nemožné dokument podepsat bez připojení jednostranného prohlášení. Deklarace z dubna 2005 vysvětlovala, že: „Lotyšsko nespojuje tuto dohodu s širším problémem eliminace následků ilegální okupace...tato dohoda nezabývá Lotyšsko a jeho obyvatele práv a legálních požadavků vyplývajících z...mírové smlouvy mezi Lotyšskem a Ruskem z 11. 8. 1920...“.¹⁴⁵ Účast prezidentky Vīķe-Freibergy na oslavách v Moskvě situaci ještě zhoršila, protože se pokusila přitáhnout mezinárodní pozornost k odvrácené straně Vítězného dne – k anexi Lotyšska Sovětským svazem.¹⁴⁶

Reakce Ruska na lotyšskou deklaraci byla přirozeně odmítavá. Podpis byl odvolán a dialog přerušen. Moskva oznámila, že smlouva nebude ratifikována, dokud se Lotyšsko nevzdá územních požadavků.¹⁴⁷ Lotyšský premiér Kalvītis namítal, že deklarace žádné územní nároky neobsahuje, ale Rusko ratifikaci odmítlo a důrazně varovalo před revizí historie a připomnělo „dobré skutky“ sovětského režimu.¹⁴⁸ Moskva oslavy také využila, aby kritizovala Lotyšsko za údajné antiruské sklony, podporu fašismu a nerespekt k hrdinům Velké války, což Lotyše jen utvrdilo v přesvědčení, že oslavy byly zamýšleny k ospravedlnění okupace.¹⁴⁹ Vztahy Rigy s Moskvou v roce 2005 dosáhly svého nového dna.

V roce 2006 ruská strana oznámila, že smlouva o hranicích může být kdykoli ratifikována, bude-li z ní odstraněna jednostranná deklarace. Pro Lotyšsko bylo rozhodnutí uznat stávající hranici bez odkazů k historii politicky obtížné. Konsenzu dosáhli lotyšští politici poté, co švédský ministr zahraničí Carl Bildt zdůraznil význam smlouvy pro celou EU, poté, co zástupci lotyšského byznysu lobbvali za dobré vztahy s Ruskem a poté, co Ústavní soud schválil podpis dohody bez odkazů k minulosti. Označil totiž území Abrene za teritorium, které historicky nepatřilo Lotyšsku, a

¹⁴⁴ Toms Rostoks, „The Border Issue“, in *Latvian-Russian Relations: Domestic and International Dimensions*, ed. Nils Muižnieks. (Riga: Latvijas Universitāte, 2006), 127.

¹⁴⁵ Mole, „The Baltic States“, 137.

¹⁴⁶ Muižnieks, „Latvian-Russian Relations“, 24.

¹⁴⁷ Rostoks, „The Border Issue“, 136.

¹⁴⁸ Rikveilis, „Fifteen years of Latvian-Russian relations“, 30.

¹⁴⁹ Šleivyte, „Russia's European Agenda“, 149.

konstatoval, že podpis neohrožuje státní kontinuitu.¹⁵⁰ Lotyšská vláda tedy v březnu 2007 podepsala hraniční smlouvu bez odkazů k historii. Problém hranice byl tedy uzavřen.

3.4.7 Pozitivní trend vývoje lotyšsko-ruských vztahů po roce 2007

Oficiální dialog států byl až do roku 2008 nepravidelný, poté se zintenzivnil, došlo k několika schůzkám pracovních skupin a začala se pravidelně scházet lotyšsko-ruská mezivládní komise.¹⁵¹ Pozitivní trend vývoje byl tak silný, že dialog nepřerušila ani krize vyvolaná ruskou invazí do Gruzie v roce 2008.¹⁵² Oficiální návštěva prezidenta Zatlerse v Moskvě roku 2010 byla první oficiální bilaterální návštěvou mezi oběma státy od nezávislosti Lotyšska. V Moskvě tehdy zavládla bezprecedentně pozitivní atmosféra, byl podepsán balík devíti bilaterálních smluv, dohodnut vznik společné historické komise, prezident Medveděv poskytl Lotyšům zvýšený přístup do ruského archivu a Gazprom oznámil snížení cen plynu pro Lotyšsko na příští rok o 15%.¹⁵³ Rok 2010 byl kulminací dobrých vztahů Lotyšska a Ruska od roku 1991.

4. Analýza dopadů integrace Lotyšska do EU a NATO na lotyšsko-ruské vztahy

Většina analytiků si od integrace Lotyšska do EU a NATO slibovala urychlení normalizace jeho vztahů s Ruskou federací.¹⁵⁴ Zamrznuté vztahy se po roce 2004 skutečně částečně zlepšily, ale poté přišly nové krize. Absolutní propad vztahů a nejhorší krize od roku 1998 nastala v roce 2005 v souvislosti s nepodařenou ratifikací smlouvy o hranicích. Roky 2005 a 2006 ale poprvé naznačily pozitivní trend vývoje bilaterálních vztahů – Lotyšsko navštívili patriarcha Alexij II. a bývalý prezident Jelcin, lotyšský premiér se setkal se svým ruským protějškem a v říjnu 2006 byly podepsány dohody o ekonomické spolupráci a o mezivládních komisích. Bod zlomu ve vztazích nastal v roce 2007 s podpisem hraniční smlouvy. Od roku 2008 se mezistátní dialog zintenzivnil a rok 2010 přinesl kromě první oficiální návštěvy lotyšského prezidenta v Rusku i podpis dalších devíti smluv.

¹⁵⁰ Šleivyte, „Russia's European Agenda“, 29.

¹⁵¹ Furman, Muižnieks, Pelnēns, „Latvia and the Russian Federation: Twenty Years of Relations“, 223.

¹⁵² Muižnieks, „Latvian-Russian Relations“, 25.

¹⁵³ Ibid., 26.

¹⁵⁴ Ehin a Berg, „Incompatible Identities“, 1.

Jak vstup Lotyšska do EU a NATO ovlivnil jeho vztahy s Ruskem? Je třeba zdůraznit, že i když vnímání Ruska jako hrozby za strany Lotyšska v některých oblastech přetrvávalo, EU a NATO výrazně eliminovaly vážné hrozby pro národní suverenitu či bezpečnost.¹⁵⁵ Přínos integrace do EU a NATO se liší dle konkrétních oblastí vztahů.

4.1 Dopad Evropské unie

Největší pozitivum, které vstup Rigy do EU přinesl, bylo posílení identity Lotyšska jako západního státu.¹⁵⁶ Tím byly ukončeny možnosti Ruska nárokovat si Lotyšsko jako součást sféry svých privilegovaných zájmů.¹⁵⁷ Následkem toho došlo ke zmenšení existenciálních obav lotyšských politických elit.

Před vstupem Rigy do Unie mnoho analytiků předpokládalo, že členství přispěje k další liberalizaci její národnostní politiky a k pokračující integraci místních Rusů. To se ale nenaplnilo. Lotyšsko provedlo poslední liberalizaci občanského zákona v roce 1998 a počty naturalizací s výjimkou nárůstu v letech 1998 a 2004–2005 jinak spíše klesaly.¹⁵⁸ Váha problému neobčanů v lotyšsko-ruských vztazích se ale v průběhu let dramaticky změnila. Zatímco v roce 1995 mělo lotyšské občanství jen 37,7 % Rusů v Lotyšsku, v roce 2012 už počet příslušníků ruské menšiny s republikovým občanstvím činil 60,3 %, což tématu ubralo do jisté míry na závažnosti.¹⁵⁹ Problém ruskojazyčné menšiny ale rozhodně nešlo považovat za vyřešený. V letech 2003–2004 například Moskva protestovala proti reformě vzdělávacího zákona, která zvyšovala počet výukových hodin v lotyštině na menšinových školách. Problémem, se kterým se Lotyšsko také potýkalo, byl zvyšující se vliv Moskvy na krajany v zemi. Rusko od vstupu Rigy do EU více rozvinulo soft power strategie – podporovalo v Lotyšsku kulturu a sport, poskytovalo stipendia na ruské vysoké školy, napomáhalo expanzi ruských médií a zřejmě i financovalo politická uskupení zastupující zájmy Rusů.¹⁶⁰

Nesplnily se ani předpovědi ohledně pozitivního dopadu integrace na neshody kolem historie. EU spíše posloužila jako nová aréna pro konflikt identit a „války paměti“ mezi Ruskem a Rigou.¹⁶¹ Problém historie se stal po roce 2004 napjatější,

¹⁵⁵ Galbeath a Lamoreaux, „Latvia: On the push-pull effects“, 122.

¹⁵⁶ *Ibid.*, 121.

¹⁵⁷ Furman, Muižnieks, Pelnēns, „Latvia and the Russian Federation: Twenty Years of Relations“, 214.

¹⁵⁸ *Ibid.*, 217.

¹⁵⁹ *Ibid.*, 218.

¹⁶⁰ Muižnieks, „Latvian-Russian Relations“, 78.

¹⁶¹ Ehin a Berg, „Incompatible Identities“, 2.

protože Putinův režim podpořil ideologičtější interpretaci historie glorifikující vítězství SSSR ve Velké válce. Lotyši chtěli, aby jim EU pomohla získat přiznání Ruska k jeho odpovědnosti za okupaci. Snaha lotyšských státníků přednášet v EU o zločinech stalinismu se ale setkal s ostrou obrannou reakcí Ruska.¹⁶² Moskva s Rigou se však v roce 2010 pokusily o depolitizaci tématu, když byla vytvořena společná komise historiků a Rusové poskytli Lotyšům rozšířený přístup do svých archivů. Prezident Medveděv k tématu poznamenal: „V našich vztazích je nemožné úplně oddělit politiku od historie, ale mělo by se o to usilovat.“¹⁶³

Kladně zapůsobil vstup Rigy do EU především na lotyšsko-ruskou ekonomickou spolupráci, která významně narostla. V oblasti energetických vztahů ale EU nepomohla odstranit velkou asymetrii a závislost Lotyšska na ruských dodávkách energií. Uzavření litevské jaderné elektrárny Ignalina na základě smlouvy o vstupu Litvy do EU navíc posílilo potřebu Lotyšů importovat z Ruska elektřinu. Společná zahraniční a bezpečnostní politika EU k Rusku dle názoru Lotyšů postrádala koherenci a kvůli absenci společné energetické politiky nebyly dostatečně chráněny zájmy malých států. Selhání EU v tomto směru dobře ilustroval případ projektu Nordstream, který Lotyši kvůli jeho bilaterální povaze nazvali novým paktem Molotov-Ribbentrop.¹⁶⁴ Tím, že EU neměla k Rusku jednotný přístup, nepomohla ke zvýšení energetické bezpečnosti Lotyšska a ještě více snížila jeho vyjednávací pozici s Moskvou a ohrozila ho energetickou izolací.

Pozitivní dopad měla EU hlavně na vyřešení problému s demarkací hranic. Někteří analytici tvrdí, že podpis rusko-lotyšské hraniční dohody se odehrál v kontextu programu Čtyři společné prostory. Ten byl přijat na summitu EU-Rusko v roce 2005 a zmiňoval cíl vymezení hranice mezi státy EU a Ruskem.¹⁶⁵ Pozitivní vliv EU v případě hranic dokazuje i návštěva švédského ministra zahraničí Carla Bildta v Lotyšsku v lednu 2007 – zdůraznil totiž lotyšským politikům význam hraniční smlouvy pro celou Unii. Muižnieks navíc předpokládá, že tato Bildtova iniciativa nebyla jediným případem, kdy EU takto apelovala u Lotyšů na vyřešení situace.¹⁶⁶ Tlak Evropské unie

¹⁶² Furman, Muižnieks, Pelnēns, „Latvia and the Russian Federation: Twenty Years of Relations“, 217.

¹⁶³ Muižnieks, „Latvian-Russian Relations“, 26.

¹⁶⁴ Mālksoo, „From Existential Politics Towards Normal Politics?“, 281.

¹⁶⁵ Furman, Muižnieks, Pelnēns, „Latvia and the Russian Federation: Twenty Years of Relations“, 215.

¹⁶⁶ Muižnieks, „Latvian-Russian Relations“, 77.

spolu s lobby domácího byznysu nakonec vedly lotyšské politiky k nalezení konsenzu ohledně ratifikace dokumentu o hranici bez odkazů k historii.¹⁶⁷

S integrací Lotyšska do EU se také zvýšila pravděpodobnost mezistátního politického dialogu. Vzrostl totiž zájem Ruska ovlivňovat vztahy Rusko–EU skrze jednotlivé členské státy, včetně Lotyšska. Rusko se zajímalo například o podporu Lotyšska v záležitosti posunu k bezvízovému režimu s EU.¹⁶⁸ Členství v Unii tedy poskytlo Lotyšsku určité vylepšení jeho vyjednávací pozice s Ruskem. Jinak ale Rusko dál využívalo asymetrii vztahů ke svému prospěchu a preferovalo proto s Rigou bilaterální kontakt.¹⁶⁹

4.2 Dopad NATO

Pozitivní dopad NATO lze vnímat zejména v tom, že Aliance značně eliminovala vojenskou hrozbu v regionu a proto zmírnila obavy lotyšských státníků z ohrožení bezpečnosti jejich státu. Směrnice lotyšské zahraniční politiky z roku 2006 dokonce konstatovala, že Lotyšsko získalo se členstvím největší bezpečnost ve své historii.¹⁷⁰ Patroly stíhaček NATO například pomohly snížit počet narušení lotyšského vzdušného prostoru. I přes pominutí nejvážnějších bezpečnostních obav ale nenastal u Lotyšska úplný odklon od existenciální politiky. I po roce 2004 vnímala Riga vztahy s Moskvou spíše ve smyslu hard security a kladla důraz na zajištění bezpečnosti prostřednictvím členství v NATO.¹⁷¹ Usilovala proto například o posílení infrastruktur NATO na svém teritoriu.

Předpovědi, že Rusko přestane Lotyšsko po jeho členství v NATO zahrnovat do své sféry vlivu, se zřejmě vyplnily, protože po roce 2004 už Moskva nevyvíjela vůči Rize tolik integračních snah jako například vůči Ukrajině a Gruzii. Moskva ukončila snahy o udržení Lotyšska ve svém orbitu zřejmě proto, že Riga už členství v Alianci dosáhla, zatímco u dvou jmenovaných států teprve hrozilo sblížení s Aliancí.¹⁷² I když vstup Lotyšska do NATO nepřinesl žádnou vážnou negativní reakci Ruska, progres v bilaterálních vztazích v souvislosti s NATO nenastal a objevily se i nové problémy.

¹⁶⁷ Furman, Muižnieks, Pelnēns, „Latvia and the Russian Federation: Twenty Years of Relations“, 215.

¹⁶⁸ Muižnieks, „Latvian-Russian Relations“, 26.

¹⁶⁹ Rostoks a Šilkina, „Latvia's Foreign Policy“, 100.

¹⁷⁰ „Latvia's Foreign Policy Guidelines 2006-2010“, Ministry of foreign affairs of the Republic of Latvia, <http://www.mfa.gov.lv/en/policy/information-on-the-history-of-latvia/latvia-s-foreign-policy-guidelines-2006-2010> (staženo 21. 2. 2016).

¹⁷¹ Rostoks a Šilkina, „Latvia's Foreign Policy“, 111.

¹⁷² Muižnieks, „Latvian-Russian Relations“, 22

Důvěra, kterou Lotyšši získali s členstvím v NATO, zvýšila jejich ochotu rozvíjet spolupráci s Ruskem a vytvářet partnerské vazby.¹⁷³ Rusko ale společnou Radu NATO-Rusko využívalo k upozorňování na situaci ruskojazyčné menšiny a vytvořilo v souvislosti s NATO nové problémy, jako spor ohledně ratifikace smlouvy CFE nebo nesouhlas s přítomností infrastruktur NATO na území Lotyšska.

Ruská invaze do Gruzie v roce 2008 vyvolala u lotyšských politiků nové obavy. Došlo k nárůstu významu bezpečnostní otázky a Lotyšsko získalo posílené záruky od NATO. Velká vojenská cvičení, která Rusko provádělo v roce 2009, měla baltské státy odstrašit. I přes vyhraněnou rétoriku a řinčení zbraní v letech 2008–2009 ale probíhala mezi Lotyšskem a Ruskem od poloviny roku 2009 ve vojenské oblasti spolupráce, konkrétně na zajištění tzv. Severní distribuční sítě.¹⁷⁴ Aliance tedy vztahy zásadně nepoškodila, ale ani jim nepomohla.

5. Závěr

Práce se s pomocí literatury snažila dokázat, že po roce 2004 došlo v souvislosti s integrací Lotyšska do EU a NATO ke zlepšení lotyšsko-ruských vztahů. Chtěla zjistit, zda díky integraci ubyla v bilaterální agendě konfliktní témata a spory. Usilovala o odpověď na otázku, jak členství Lotyšska v EU a NATO bezprostředně ovlivnilo jednotlivé oblasti vztahů – které změny byly zapříčiněny Evropskou unií a které NATO.

Od osamostatnění Lotyšska v roce 1991 byly bilaterální vztahy Lotyšska a Ruské federace problematické. Obsahovaly rozpory a dialog ani konstruktivní spolupráce se nerozvinuly. Na konci období let 1991–2004 došlo i přes přetrvávající existenci nevyřešených konfliktů k určité stabilizaci vztahů. Bylo to díky pokročilé fázi integračního procesu Lotyšska a změně ruské politiky reagující na nezvratnost Lotyšského vstupu do EU a NATO tím, že ukončila aktivní snahy mu bránit. Vztahy Moskvy s Rigou před rokem 2004 se vyznačovaly velkou asymetrií a byly zamrznuté v některých klíčových sporech, které se přenesly do období po roce 2004.

V souvislosti se vstupem Lotyšska do Evropské unie a Severoatlantické aliance očekávali experti posun směrem k normalizaci lotyšsko-ruských vztahů či alespoň některé pozitivní změny. Práce s pomocí literatury prokázala platnost teze, že EU a NATO přinesly do lotyšsko-ruských vztahů některé pozitivní změny.

¹⁷³ Šleivyte, „Russia's European Agenda“, 142.

¹⁷⁴ Furman, Muižnieks, Pelnēns, „Latvia and the Russian Federation: Twenty Years of Relations“, 214.

Evropská unie i Aliance potvrdily přijetím Lotyšska jeho náležitost k západnímu politickému okruhu. Vyjmuly ho tak definitivně ze sféry ruského vlivu, což umožnilo Rize vzdát se svých existenciální obavy, přestat vnímat Rusko jako hrozbu pro národní bezpečnost, suverenitu a identitu, zvýšit důvěru a uvolnit svůj přístup k některým záležitostem bilaterálních vztahů.¹⁷⁵ Rusko bylo nuceno přijmout po vstupu Lotyšska do EU a NATO novou realitu. Přestalo se k Lotyšsku chovat jako k součásti své zájmové sféry a provádět reintegrační politiku. Moskvě také vznikl zájem na spolupráci s Lotyšskem, protože skrze něj mohla vstoupit na unijní trh či získat jeho podporu pro bezvízový styk. Jinak ale Rusko nadále upřednostňovalo bilaterální kontakt, ve kterém využívalo asymetrie a své mocenské dominance.

Konkrétní dopad EU a NATO na jednotlivé oblasti vztahů byl následující. EU měla pozitivní vliv zejména na růst lotyšsko-ruské ekonomické spolupráce, na uzavření dohody o mezistátní hranici a na posílení mezistátního dialogu. Oblasti vztahů, kde EU nepomohla odstranit asymetrii či vyřešit neshody, byly energetika, spor o situaci ruskojazyčných menšin a odlišný výklad historie.

U NATO nejde říct, že by mělo bezprostřední dopad na zhoršení vztahů, protože jeho rozšíření do Lotyšska nevyvolalo žádnou přímou reakci Moskvy, ale vztahy nijak nezlepšilo. Odpor Ruska ke vstupu Lotyšska do NATO byl pouze po roce 2004 nahrazen protestem Ruska proti vzdušným patrolám Aliance nad Pobaltím a požadavkem na lotyšskou ratifikaci smlouvy CEF. Vztah Moskvy k Alianci byl nadále odmítavý, ale nešla za úroveň protestů, nepokoušela se proti nové realitě aktivně zasáhnout a smířila se s ní. Pozitivní dopad NATO na vztahy lze vnímat v tom, že podstatně posílilo bezpečnost Lotyšska, odstranilo tak jeho obavy z Ruska a tím přispělo k nárůstu důvěry a ochoty Lotyšů s Ruskem spolupracovat, například v rámci Rady NATO-Rusko.

Je třeba přiznat, že předpoklad, že integrace povede ke zlepšení vztahů, se nepotvrdil úplně. Vztahy Lotyšska a Ruské federace se po roce 2004 v určitých oblastech zlepšily, ale nejvážnější konflikty v agendě přetrvaly. Navíc se objevily nové krizové epizody, například v souvislosti s ruskou invazí do Gruzie v roce 2008. Je ale důležité poznamenat, že ta sporná témata, která ve vztazích přetrvala, nebyla v roce 2010 tak živá a konfliktogenní jako v předchozím období.

¹⁷⁵ Lotyšští politici například dospěli kompromisu, když se rozhodli nepřipojit k hraniční smlouvě žádné odkazy na historii a smlouvu z roku 1920. Takový ústupek nebyl předtím politicky průchodný.

Například záležitost ruskojazyčné menšiny, která je trvalým neuralgickým bodem lotyšsko-ruských vztahů, sice zůstala potenciálním zdrojem napětí, ale vzhledem k nárůstu počtu příslušníků ruskojazyčné menšiny s lotyšským občanstvím, se dosti obrousily hrany problému. Také schopnost Ruska ovlivňovat skrze menšinu pozici Lotyšska na mezinárodní scéně byla odstraněna, protože EU a OBSE shledaly úroveň práv menšin v Lotyšsku v souladu s mezinárodním právem. Další trvale přítomný konfliktní monet lotyšsko-ruských vztahů, odpor Ruska proti členství Rigy v NATO, se také zmírnil, jak už bylo uvedeno výše. Z aktivního odporu přešlo Rusko spíše ve smířený nesouhlas.

Pravděpodobně nejvážnější tématům lotyšsko-ruských vztahů zůstal spor o výklad historie. I ten ale, zdá se, nebyl tolik živý jako před rokem 2004, protože státy zvládly otázku historie vyjmout z agendy, když došlo na ratifikaci hraniční dohody. Je třeba říci, že všechny klíčové spory v lotyšsko-ruských vztazích mají na pozadí právě odlišný postoj obou států k minulosti. Moskva nebyla ochotna uznat ilegalitu anexe a odsoudit zločiny sovětského režimu, trvala na dobrovolném členství Lotyšska v SSSR a plnění z toho vyplývajících závazků (odpovědnost za sovětské přistěhovalce, platnost změny hranice z roku 1944 atd.). Lotyšsko, které svou novou identitu stavělo na tvrzení, že jeho státnost byla násilně, nelegálně přerušena, odmítala tyto závazky plnit a uznávala platnost smluv z období před anexí.

Problém pramenil z toho, že oba státy na svém antagonistickém pohledu na historii postavily své národní identity. Oba státy se tak ocitly v hlubokém konfliktu vzájemně se vylučujících identit, kdy definování sebe sama popíralo identitu toho druhého a jevílo se jako nepřátelský akt. Konflikt na úrovni identit je takřka nemožné řešit, protože by jedna ze stran musela učinit kompromis v otázce „kdo jsme“. V záležitosti historie a sporech, které s ní úzce souvisejí, proto nemohl nastat větší pokrok a zůstaly v bilaterální agendě přítomny.

Je ovšem zřejmé, že konfliktní témata v bilaterálních vztazích už neměla takový potenciál oživovat spory a byla převážena zájmem o spolupráci. Po roce 2008 nastala mezi Lotyšskem a Ruskem intenzifikace politického dialogu, uskutečnila se první oficiální státní návštěva lotyšského prezidenta v Moskvě od nezávislosti republiky a došlo k ratifikaci balíku devíti smluv. Vztahy v roce 2010 tedy od roku 1991 zaznamenaly značný posun, i když zůstaly zamrznuté na některých konfliktech.

Summary

The bachelor thesis dealt with development of the relations of Latvia and Russian Federation in years 1991-2010 in the context of Latvian integration in the European Union and NATO. The thesis tried to answer a question whether the Latvia's accession to the EU and NATO caused improvement in Latvian-Russian relations or rather whether some conflict issues disappeared from bilateral agenda. The assumption of this thesis was, that the relations improved as the effect of integration and that some issues were solved and removed from bilateral agenda. The thesis also asked which areas of Latvian-Russian relations were affected by the EU and which by NATO. Using the literature, the hypothesis proved to be right, because after the year 2004 some areas of Latvian-Russian relations improved as a result of EU and NATO integration. These were for example trade relations, more intensive interstate dialogue, improved Latvian security and ratification of the border agreement. On the other side, some disputes and problematic issues remained unresolved or even unchanged. These were the Russian-speaking minority issue, Russian disagreement with Latvian membership in NATO and its presence of Alliance's forces on Latvian territory, dependence of Latvia and asymmetry in energetic relations with Russia and clash over history. Nevertheless, these issues were no more so escalated as in earlier years and only remained frozen. During writing it was found out, that some of these outstanding issues in Latvian-Russian relations are hard to resolve, because there stands a deep identity conflict on their background. The national identities of Latvia and Russian Federation were constructed on the background of history and because of different interpretation of the history by Latvia and by Russia they are antagonistic and mutually exclusive. So the EU and NATO could hardly settle them. The conclusion of this bachelor thesis is that the Latvian-Russian relations improved slightly, but that they are frozen in some key disputes and issues.

Použitá literatura

Primární zdroje

Central Statistical Bureau of Latvia, „Foreign trade of Latvia in December 2010“, <http://www.csb.gov.lv/en/notikumi/foreign-trade-latvia-december-2010-32503.html> (staženo 21. 2. 2016).

Conference for Security and Co-operation in Europe, „CSCE Helsinki Document 1992: The Challenges of Change“ *Helsinki Monitor* 3, č. 3 (1992): 59–99, <http://www.osce.org/mc/39530?download=true> (staženo 21. 2. 2016).

Ministry of foreign affairs of the Republic of Latvia, „Latvijas ārpolitikas pamatvirzieni līdz 2005. gadam“, <http://www.mfa.gov.lv/arpolitika/latvijas-arpolitikas-pamatvirzieni-lidz-2005-gadam> (staženo 21. 2. 2016).

Ministry of foreign affairs of the Republic of Latvia, „Latvia's Foreign Policy Guidelines 2006-2010“, <http://www.mfa.gov.lv/en/policy/information-on-the-history-of-latvia/latvia-s-foreign-policy-guidelines-2006-2010> (staženo 21. 2. 2016).

Statistical Office of Estonia - Central Statistical Bureau of Latvia - Statistics Lithuania, „2000 Round of Population and Housing Censuses in Estonia, Latvia and Lithuania“ (Vilnius: Statistics Lithuania, 2003), http://www.csb.gov.lv/sites/default/files/item_file_2064_baltcen3.pdf (staženo 21. 2. 2016).

United Nations, Report of the Secretary General, „Situation of Human Rights in Estonie and Latvia“, A/48/511, 26. 10. 1993, (General Assembly, 1993) 17, http://ap.ohchr.org/documents/dpage_e.aspx?c=100&su=106 (staženo 21. 2. 2016).

Sekundární zdroje

Bleiere, Daina a Aivars Stranga, „The Latvian Russian Crisis of 1998“, in *Crisis Management in a Transitional Society: The Latvian Experience*, ed. Eric K. Stern a Dan Hansén. (Vällingby: Försvarshögskolan, 2004).

Bleiere, Daina, Ilgvars Butulis, Inesis Feldmanis, Aivars Stranga a Antonijs Zunda, eds., *History of Latvia: The 20th Century* (Riga: Jumava, 2006).

Černiauskas, Mykolas, „Accession to the EU through the Eyes of the Baltic States: Addressing Enlargement, the Convention on the Future of Europe, and the Constitution“, *Slovo* 17, č. 1 (2005): 49–63.

Dančák, Břetislav, Ivo Pospíšil a Adam Rakovský, *Pobaltí v transformaci: politický vývoj Estonska, Litvy a Lotyšska* (Brno: Masarykova univerzita, 1999).

Doroņenkova, Kristīne, „Official Russian Perspectives on the Historical Legacy: A Brief Introduction“, in *The Geopolitics of History in Latvian-Russian Relations*, ed. Nils Muižnieks. (Riga: Academic Press of the University of Latvia, 2011).

Ehin, Piret a Eiki Berg, „Incompatible Identities?: Baltic-Russian Relations and the EU as an Arena for Identity Conflict“, in *Identity and Foreign Policy: Baltic-Russian Relations and European Integration*, ed. Eiki Berg a Piret Ehin. (Farnham: Ashgate Publishing Limited, 2009).

Ezergailis, Andrew, *The Latvian Legion: Heroes, Nazis or Victims? A collection of documents from OSS War-Crimes investigation files* (Rīga: Historical Institute of Latvia, 1997).

Furman, Ekaterina, Nils Muižnieks a Gatis Pelnēns, „Latvia and the Russian Federation: Twenty Years of Relations“, in *Russia and East Central Europe After the Cold War: A Fundamentally Transformed Relationship*, ed. Andrei Zagorski. (Prague: Human Rights Publishers, 2015).

Galbreath, David J. a Jeremy W. Lamoreaux, „Latvia: On the push-pull effects of a small state in the EU“, in *The New Member States and the European Union: Foreign Policy and Europeanization*, ed. Michael Baun a Dan Marek. (London: Routledge, 2013).

Galbreath, David J., „Latvian Foreign Policy after Enlargement: Continuity and Change“ *Cooperation and Conflict* 41, č. 4 (2006): 443–462,
<http://cac.sagepub.com.ezproxy.is.cuni.cz/content/41/4/443.full.pdf+html> (staženo 21. 2. 2016).

Krupnick, Charles, *Almost NATO: Partners and Players in Central and Eastern European Security* (Lanham: Rowman & Littlefield, 2003).

Light, Margot, John Löwenhardt a Stephen White, „Russia and the Dual Expansion of Europe“, in *Russia between east and west: Russian foreign policy on the threshold of the twenty-first century*, ed. Gabriel Gorodetsky. (London: Franc Class, 2008).

Litera, Bohuslav, „Kozyrevova doktrína – ruská varianta Monroeovy doktríny“, *Mezinárodní vztahy* 29, č. 4 (1994): 49–63.

Mälksoo, Maria, „From Existential Politics Towards Normal Politics?: The Baltic States in the Enlarged Europe“ *Security Dialogue* 37, č. 3 (2006): 275–297.

Mihkelson, Marco, „Baltic-Russian Relations in Light of Expanding NATO and EU“ *Demokratizatsiya* 11, č. 2 (2003): 207–219,
https://www.gwu.edu/~ieresgwu/assets/docs/demokratizatsiya%20archive/11-2_Mihkelson.PDF (staženo 21. 2. 2016).

Mole, Richard C., *The Baltic States: from Soviet Union to European Union* (London: Routledge, 2008).

Muižnieks, Nils, *Latvian-Russian Relations: Dynamics Since Latvia's Accession to the EU and NATO* (Riga: University of Latvia Press, 2011).

Muižnieks, Nils, „Russian Foreign Policy Towards „Compatriots” in Latvia“, in *Latvian-Russian Relations: Domestic and International Dimensions*, ed. Nils MUIŽNIEKS. (Riga: Latvijas Universitāte, 2006).

Ozoliņa, Žaneta a Airis Rikveilis, „Latvian and Russian Foreign Policy: Bound by a Post-Soviet Heritage“, in *Latvian-Russian Relations: Domestic and International Dimensions*, ed. Nils Muižnieks. (Rīga: Latvijas Universitāte, 2006).

Rikveilis, Airis, „Fifteen years of Latvian-Russian relations: from optimism to hopelessness and back“, in *Latvia - Russia - X*, ed. Žaneta Ozoliņa. (Rīga: Zinātne, 2008).

Rinkēvičs, Edgars, „NATO, Russia and Latvia: a new kind of relationship?“, in *Latvia - Russia - X*, ed. Žaneta Ozoliņa. (Rīga: Zinātne, 2008).

Rostoks, Toms a Veronika Šilkina, „Latvia's Foreign Policy: 10 Years of EU membership“ *Pro Publico Bono* 4, č. 3 (2014): 100–111, http://uni-nke.hu/uploads/media_items/rostokos_silinka_latvias-foreignpolicy-10-years-of-eu-membership.original.pdf (staženo 21. 2. 2016).

Rostoks, Toms, „The Border Issue“, in *Latvian-Russian Relations: Domestic and International Dimensions*, ed. Nils Muižnieks. (Rīga: Latvijas Universitāte, 2006).

Schimmelfennig, Frank, *The EU, NATO and the Integration of Europe: Rules and Rhetoric* (Cambridge: Cambridge University Press, 2003).

Smith, David James, *The Baltic states: Estonia, Latvia and Lithuania* (London: Routledge, 2002).

Sprūds, Andris, „Latvian-Russian Energy Relations“, in *Latvian-Russian Relations: Domestic and International Dimensions*, ed. Nils Muižnieks. (Rīga: Latvijas Universitāte, 2006).

Stranga, Aivars, „Baltic-Russian Relations: 1995-Beginning of 1997“, in *Small States in a Turbulent Environment: The Baltic Perspective*, ed. Atis Lejiņš a Žaneta Ozoliņa. (Rīga: Latvian Institute of International Affairs, 1997).

Stranga, Aivars, „The End Product, A Crisis in Latvian-Russian Relations (March - August 1998)“, NATO Research Fellowship Programme 1996-1998, <http://www.nato.int/acad/fellow/96-98/stranga.pdf> (staženo 21. 2. 2016).

Šedo, Jakub, „Kontinuita a diskontinuita ve vývoji stranicko-politického systému Lotyšska“ *Středoevropské politické studie* 2, č. 3 (2000): 1–22, <https://journals.muni.cz/cepsr/article/view/3831> (staženo 21. 2. 2016).

Šleivyte, Janina, *Russia's European agenda and the Baltic States* (London: Routledge, 2010).

Švec, Luboš, Vladimír Macura a Pavel Štoll, *Dějiny pobaltských zemí* (Praha: Nakladatelství Lidové noviny, 1996).

Trenin, Dmitri, „Russian-Baltic relations: a decade after separation“, in *Die Beziehungen zwischen Russland und den baltischen Staaten: eine*

Bestandsaufnahme Russische und baltische Stimmen, ed. Martin Malek (Wien: Landesverteidigungsakademie/ Militärwissenschaftliches Büro, 1999).

Trenin, Dmitri V., „Russian-Baltic Relations: Prospects and Risks“, in *German and American Policies Towards the Baltic States: The Perspectives of EU and NATO Enlargement*, ed. Sven Arnsward a Marcus Wenig. (Baden Baden: Nomos Verlagsgesellschaft, 2000).

Winner, Andrew C., „The Baltic States: Heading West“ *The Washington Quarterly* 25, č. 1 (2002): 207–219,
<https://muse.jhu.edu/journals/wq/summary/v025/25.1winner.html> (staženo 21. 2. 2016).

Wivel, Anders a Hans Mouritzen, *The Geopolitics of Euro-Atlantic Integration* (Abingdon: Routledge, 2004).

Zájedová, Iivi, *Pobaltská regionální spolupráce: kooperace v regionu v letech 1991-1997 očima estonské politické historiografie* (Praha: Karolinum, 2006).